

Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake" 1962

<https://hdl.handle.net/1874/9577>

JAARBOEKJE
VAN HET
OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP
„NIFTARLAKE”
1962

Beschermheer:

Mr C. Th. E. Graaf van Lynden van Sandenburg, Cothen.

Bestuur:

Dagelijks Bestuur:

Mr Dr N. J. C. M. Kappeyne van de Coppello, Loenen aan de Vecht,
Voorzitter.

Jhr. P. H. A. Martini Buys, Avenue Concordia 68, Rotterdam-16.,
Secretaris.

G. J. Weyland, Loenen aan de Vecht, Bibliothecaris en wnd. Penning-
meester.

Leden:

J. Trouw, Abcoude.

Ir J. Loeff, Oud-Loosdrecht.

F. D. Sprenger, Vreeland.

G. Adriaans, Amersfoort.

Dr D. P. Blok, Nederhorst den Berg.

Redactie Jaarboekje:

Mr Dr N. J. C. M. Kappeyne van de Coppello.

Jhr. P. H. A. Martini Buys.

Mr J. H. van den Hoek Ostende.

LEDEN

Abcoude:

Bianchi, Mr. R.
Bouman, J. H.
Breejen, A. den
Carmiggelt, Mej. J. W.
Doorn, Dr A. van
Graaf-Vossensteyn, Mevr.
W. D. de
Heuven, H. van
Heuven, Mej. M. H. van
Hulst, A. J. van
Luca, W. F.
Pape, W. F.
Pompe, P. H.
Quarles van Ufford, Jhr Mr
L. A.
Schoenmaker, H.
Storm-van Gent, Mevr. J. M.
Trouw, C. C.
Trouw, J.
Tussenbroek Jr., G. C. van
Uiterwaal, M. C.
Veltman, v. Cruyssen, Mevr.
A. G.
Vis-Völker, Mevr. C. A. L. M.
Vries, B. H. de
Vries-Koster, Mevr. L. de
Welsen, H. J. van
Wiersma, C.
Wiersma-de Graaf, W.
Wiersma, Prof. Dr W.

Amersfoort:

Adriaans, G.
Chijs, Mej. N. van der
„Flehite” Oudh. Vereen.

Amstelveen:

Achterbergh, J. W. N. van

Amsterdam:

Beekman, J. S.
Bond „Heemschut”
Duyvensz, Fr.
Harder, K.
Koninklijke Academie van
Wetenschappen
Koninklijk Oudheidkundig
Genootschap
Lange, Allert de, C.V.
Leuven, K. F. van
Leuven-Werker, Mevr.
W. M. van
Niekerk, W.
Hoek Ostende, Mr J. H.
van den
Pannevis, Mr C
Renes, H.
Universiteitsbibliotheek
van Amsterdam
Weede, Jhr. S. G. van
Wijk, Mevr. A. C. van

Ankeveen:

Harinxma thoe Slooten, B. A.
Ph. Baron van

Arnhem:

Matthes-de Rooy, Mevr. C. H.

Baambrugge:

Arends, H.
Geel, W.

Grevenstuk, Prof. Dr A.
 Kalff, L. E. A.
 Lee, Mej. E. van der
 Portengen-Hoefman, Mevr. E.
 Walbeek, J. H. van

Baarn:

Voorst van Beest, J. P. van
 Dedel, Jhr. Mr C.

Barneveld:

Snijder, M.

De Bilt:

Bogaard, P. H.

Bilthoven:

Holthe tot Echten, Jhr. Dr
 L. M. van
 Twijnstra, Ir. U.

Blaricum:

Lindenhout, H. J. van 't

Breukelen:

Baas, J.
 Mevr. J. G.
 Backer-van Zuilenburg,
 Becker, W. A.
 Beek-Jansen, Mevr. Mr A. C.
 ter
 „Beth San”, Directie Ver.
 Bijleveld, Th. Th. M. H.
 Colenbrander-Hoekstra,
 Mevr. A. H.
 Colenbrander, H. Th.
 Coppoolse, K.
 Ginkel, Mr H. C. L. van
 Goeman Borgesius-Blommers,
 Mevr. Th.
 Grift, A. van der
 Haars, Mej. Mr E. A.

Koopman, G.
 Kroon, H.
 Mertens, Ir H. F. b.i.
 Molenkamp, J.
 Postma, Dr E. B. J.
 Remijnse, Prof. Dr J. G.
 Smits, P. B. A.
 Tekelenburg, G.
 Doude van Troostwijk-Stegenga.
 Mevr. A.
 Vermeulen, J. Th.
 Vis Sr., G.
 Vries Verbrugghen, Mevr. C.
 F. W. de
 Vulpen Jr., W. van

Breukelerveen

(post Tienhoven):

Graaf Wzn., E. de
 Vigeveno, A. L. G.

Bunnik:

Tholen-Schmidt, Mevr. A.

Bussum:

Ahrend-v. Gemund, Mevr. M.
 Berg, H. van den
 Lanschot, G. M. G. I. van
 Nordemann, J. G.

Cothen:

Mr C. Th. E. graaf van Lynden
 van Sandenburg

Doorn:

Stoop-Koekoek, Mevr. G.
 van der

Driebergen:

Clifford Kock van Breugel,
 Erven Jhr. Mr Dr J. R.

Ede:

Jantzen, F. B. F. G.zn.

Gorssel:

Schimmelpenninck, G. Graaf

Gouda:

Oudh. Kring „Die Goude”

's-Gravenhage:

Bak, J. P.

Bureau van de Rijksdienst
v. d. Monumentenzorg

Hartog, L.

Hess Jr., P.

Koninklijke Bibliotheek

Middelberg, Mr G. A. A.

Rijksbureau voor Kunsthisto-
rische Documentatie

Velsen-Metzelaar, Mevr.

W. L. van

Groningen:

Schoemaker, Pastoor F. J.

Haarlem:

Wilde, J. de

Hilversum:

Hoogland, W. H.

Notten, Mej. W. L. van

Ronde, J. de

Scheltema, H. D.

Smorenburg, J. M.

Steyling, Dr W. J.

Hollandse Rading:

Kuhlwillm, H. J.

Huizen (N.-H.):

Volkersz, H. F.

Kamerik:

Breen, H. L.

Kockengen:

Gemeente Kockengen

*Laren (N.-H.):*Boetzelaer, R. W. C. Baron
van

Leonhardt, G. J. G.

Leiden:

Antiquariaat en Boekhandel

Burgersdijk en Niermans

Mij. van Nederlandse Letter-
kunde*Loenen aan de Vecht:*

Bastert, J. N.

Beusekom-van Foreest, Mevr.

de Wed. Mr F. C. van

Blok Jr., J. W.

Enst, Dr W. van

Dudok van Heel, J. F.

Holthoon-Fluyt, Mevr. H. J. van

Joncheere-van Dijk, Mevr.

C. H. de

Kampen, J. W. van

Kappeyne van de Coppello,

Mr Dr N. J. C. M.

Kappeyne van de Coppello-

van Panhuys, Mevr. Th.

E. C. M.

Kappeyne van de Coppello-

Wijgers, Mevr. E. J.

Kempen, J. M. C. van

Klaassens, E. H.

Kralingen, B. van

Olf, C.

Pruim, J. H.

Sondaar, L. H.

Wedden, H. J. M. van der

Weyland, G. J.
Wittert van Hoogland,
Jhr. O. A. E. E. L.

Loenersloot:

Kalff Azn., G. A. A. A.
Sluyters Jr., J.

Loosdrecht:

Boeschoten, J.
Doude van Troostwijk,
Mr J. H. M. A.
Freese, J. P.
Haselen, Mej. E. van
Loeff, Ir J.
Voogsgeerd, W. J.

Maarssen:

Agterberg, J.
Alleman, J. G.
Berg, B. O. van den
Bružā, Ir I. V.
Cosijn, Dr J.
Dekker, D.
Diepgrond, H.
Droogenbroek, H. J. van
Feyten, A.
Freytag, F. J. de
Gieling, J.
Groot-de Vries, Mevr. P. C. de
Gulik, D. van
Hellemans, J. J. H.
Huitzing, E. R.
Huydecoper van Maarsseveen,
Jhr. J.
Jansen, Mgr. A. M.
Kerkvoort, P. van
Klap, C. P.
Schuckink Kool, Mej. A. W.
Kraayenhagen, J.
Kroon, G.

Mol, B. C. J. de
Reith, Mej. A.
Remeijnse, M.
Rodriguez, M.
Royen, N. van
Rijsterborgh, C. J.
Sandick, J. W. W. A. G. van
Schaik, Mr Dr Th. E. E. van
Schenk, Mr W. L.
Schipper, A. P.
Servaas, J. N.
Seumeren, M. F. M. van
Verkuil, M.
Vlugt, J. van der
Westermann, B. W.
Zwaardemaker, R. C.
Zijlstra, S. H.

Meerkerk:

Klausz-Martini Buys,
Mevr. A. M.

Maastricht:

Limburgs Geschied. en Oud-
heidkundig Genootschap

De Meern:

Bogaard, P. H.
Bruijn, Jac. de

Muiderberg:

Schellart, A. I. J. M.

Naarden:

Gortel, Dr J. H. van
Oudenniel, C. G. van

Nederhorst den Berg:

Blok, Dr D. P.
Brink, H. van den
Huisstede, C. van

Ver. voor Vreemdelingen-
verkeer

Nieuwersluis:

Blankenberg, B. H.
Blijdenstein-Cruys, Mevr.
C. E. B.
Doedens, J. B.
Doude van Troostwijk, D. W.
Doude van Troostwijk, L. W.
Doude van Troostwijk, Mr W. I.
Schmal Jr., J. P.

Nigtevecht:

Amesz, P. J.
Hulsinga, D.
Wees, G. A. van

Oosterbeek:

Beusekom, Mr E. van

Overveen:

Vries-van der Lee, Mevr. A. de
Warnaars, H. B. E.

Rilland-Bath:

Spaan, D. C.

Rotterdam:

Bibliotheek en Leeszalen der
Gem. Rotterdam
Vereniging Boerenwagenclub
Canters Cremers, Mr J. J.
Martini Buys, Jhr. P. H. A.

Rijswijk (Z.-H.)

Nitschmann, E. A.

Schagen:

Doude van Troostwijk, Ir H. J.

Schiedam:

Kolenberg, Mej. M. D.

Soest:

Bentinck, Mr S. P. Baron
Isings, J. H.

Soesterberg:

Haselen, Mr J. van

Utrecht:

Biegelaar Jr., J. B. P.
Buisman, P. W.
Burg, Plebaan J. van der
Eldering-Niemeyer, Mevr.
Mr W.
Haakman, P. J.
Hagenouw, J. E.
Hinfelaar, L. C.
Historisch Genootschap
Horst, A. van der
Koren, F. G.
Linde, Prof. Dr S. van der
Lip-Kibbeling, Mevr. W. A.
M. van der
Mesdag-Spier, Mevr. M. T. van
Mezger, J.
„Oud-Utrecht”, Ver.
Plomp, R.
Plomp-Klijnsma, Mevr. W. A.
Provinciale Bibliotheek
Rijksarchief in de Prov.
Utrecht
Soeten, H. J. de
Tange-van Keeken, Mevr.
de Wed. Dr H. M.
Terbijhe, L.
Théonville, F. W. G.
Ven, Dr A. J. van de
Vor der Hake, J.
Wilbrenninck, J. C.

Vinkeveen:

Vries, J. de

*Vreeland:*Beelaerts van Blokland,
Jhr. J. P.Leeuwen Boomkamp, D. C. van
Brandes-Lestrioux Hendrichs,
Mevr. E. E.Ir M. C. Brandes
Doorne Mr P. W. van
Hartung, O. E. K.
Oosterbroek, B. H. A.
Philippart, W. O. M.
Sprenger, F. D.
Tas, Mr L. C. van der
Vuurman, C.*Waardenburg:*

Goelst Meyer, A. F. van

Wageningen:

Kniphorst's Boekhandel

Wassenaar:

Wieder Jr., F. C.

Weesp:

Lindeboom, G.

*Weesperkarspel:*Aafjes, H. W.
Klaveren, W. van*Wijk bij Duurstede:*Dijkman-Schoenmaker,
Mevr. G. J. E.*IJsselstein:*

Cool, A. G., Notaris

*Zeist:*Adels-Vermeulen, Mevr. de
Wed. Dr M.
Vor der Hake, J. J. G.*Zetten:*

Bemmel, A. A. van

Jaarverslag 1961

Op woensdag 12 april 1961 had in hotel-café „Het Regthuys” te Breukelen de jaarvergadering plaats, welke volgens de presentielijst werd bezocht door 22 leden.

De voorzitter opende de vergadering met een welkomstwoord en herdacht de in 1960 overleden leden, zijnde de heren: D. de Bree, J. H. de Graaf, M. Lubsen, A. L. Smits, G. A. van der Voorn, J. M. J. Waterkamp en W. Wymstra.

De notulen van de vorige vergadering werden na voorlezing onveranderd goedgekeurd. In aansluiting hierop werd door de secretaris het jaarverslag voorgelezen.

De penningmeester bracht vervolgens zijn financieel verslag uit. Het voordelig saldo per 1 januari 1961 bleek hierbij te zijn gestegen tot f 2.284,86. De secretaris las een schrijven van de kascommissie voor, waarbij genoemde commissie verklaarde de kasbescheiden te hebben nagezien en in orde bevonden, op grond waarvan de penningmeester door de vergadering onder dankzegging werd gedechargeerd voor het door hem over 1960 gevoerde beheer. In de kascommissie voor het jaar 1961 werden benoemd de heren Dudok van Heel en Bijleveld met als plaatsvervangend lid de heer De Ronde.

Als datum van de excursie naar 's-Hertogenbosch werd na enig overleg vastgesteld 27 juni 1961. In de excursiecommissie werden benoemd de heren Weyland, Sprenger en Martini Buys.

Bij de behandeling van de excursie in 1962 wees de voorzitter er op, dat deze zou moeten staan in het teken van het vijftigjarig bestaan van het genootschap. Derhalve werd in principe besloten dat deze zou moeten plaats hebben in de Vechtstreek. Verschillende namen, zoals Nyenrode, Muiderslot, Utrecht en Queeckhoven werden hierbij genoemd.

In het jaarboekje zou wederom het verslag van de Vechtcommissie worden opgenomen.

De bijdrage aan de Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassengebied werd evenals vorig jaar op f 100,— gesteld.

Daarbij werd de wens geuit, dat in het Jaarboekje de publicaties van de Vechtcommissie zouden worden aangekondigd.

Bij de rondvraag deed de heer Trouw de mededeling dat het in november 25 jaar geleden zou zijn, dat de stichting Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassengebied werd opgericht. Hij gaf een overzicht van de vele objecten, waarmede de commissie bezig was en waarvan men een uitvoerige bespreking in het verslag over de jaren 1958, 1959 en 1960 kon tegemoetzien. De werkzaamheden van de commissie waren nog steeds groeiende. In het bijzonder was het verheugend, dat de overheid steeds meer naar haar adviezen ging luisteren. Buitendien betekende ook de nieuwe monumentenwet reeds een stap in de goede richting al was zij nog niet ideaal.

De voorzitter huldigde de Vechtcommissie voor alles wat zij reeds tot stand had gebracht; hij dankte de leden voor hun aanwezigheid en sloot de vergadering.

Tot zover het verkorte verslag van de jaarvergadering.

Op 2 februari 1961 was het bestuur vertegenwoordigd op de ontvangst, welke de vereniging „Heemschut” te Amsterdam hield ter gelegenheid van de herdenking van haar 50-jarig bestaan. Een woord van bijzondere hulde voor alles wat zij in deze vijftig jaar tot stand heeft gebracht is hier op zijn plaats. Met recht kan men getuigen, dat Heemschut ons heem schut.

Op 4 februari ontvingen wij van het College van regenten van de stichting Slot Zuilen het verzoek mede te werken aan de inrichting van een „Vechtkamer” in het slot Zuilen. Helaas hebben wij op ons antwoord, dat wij hiertoe gaarne bereid zouden zijn, niets meer vernomen.

Op 13 mei was het bestuur vertegenwoordigd bij de algemene vergadering, welke de stichting voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassengebied hield op „Queeekhoven” te Breukelen. Bij het 25-jarig bestaan van deze commissie, tot welker oprichting ons genootschap de stoot heeft gegeven, is het ons een voorrecht uiting te kunnen geven aan onze dankbaarheid voor de grote ijver, waarmede de Vechtcommissie waakt voor het behoud van de schoonheid van de Vechtreek.

Op dinsdag 27 juni had de excursie naar 's-Hertogenbosch plaats, waaraan door een groot aantal leden en introducés werd deelgenomen. Een uitvoerig verslag hiervan is in het jaarboekje opgenomen.

Op 22 november was het bestuur vertegenwoordigd bij de lezing van Jhr. Mr. F. F. Hooft Graafland, welke als onderwerp had „Vier jaar plassenschap”.

XIII

In de ouderdom van tachtig jaren overleed te Utrecht op 31 december ons erelid en bestuurslid Mgr. A. E. Rientjes. Een levensbericht van hem zal in het volgende jaarboekje worden opgenomen.

Het ledental van het genootschap is in het afgelopen jaar gelukkig weer iets toegenomen; aan het einde van het verslagjaar bedroeg het 274.

Wij willen dit verslag besluiten met de wens, dat het genootschap met zijn 50-jarig bestaan een periode van hernieuwde bloei mag ingaan.

MARTINI BUYS

STAAT VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

Boekjaar 1961

XIV

<i>Ontvangsten:</i>	<i>Uitgaven:</i>
Batig saldo 1960:	Kosten jaarboekje 1960 f 654,11
Kas f 1.284,86	Onkosten:
Effecten f 1.000,—	port, telefoon, drukkosten enz. ... „ 168,81
Contributies f 2.284,86	Bijdrage 1961 Commissie voor de
Verkochte jaarboekjes „ 1.186,50	Vecht en het O. en W. Plassen-
Rente 1961 „ 40,50	gebied „ 100,—
..... „ 62,17	Bijdrage aan deze Commissie druk-
	kosten jaarverslag in 't jaarboekje „ 100,—
	Bibliotheek „ 6,20
	Batig saldo 1961:
	Kas f 869,91
	Effecten „ 1.675,—
	„ 2.544,91
f 3.574,03	f 3.574,03

G. J. WEYLAND, penningmeester

Excursieverslag 1962

„The only way to learn pictures is to study the pictures themselves.”

Als onze excursies een rechtvaardiging zouden behoeven, kan dit niet beter gebeuren dan door aanhaling van de hierboven geplaatste opmerking uit een essay van Kingan. Al is deze essay, getiteld „Why are pictures great”, in het bijzonder bedoeld voor liefhebbers van de schilderkunst, het zou in zijn strekking even goed kunnen gelden als leidraad voor de excursies van ons genootschap. De belangstelling of liefde voor de oudheidkunde vindt haar oorzaak en prikkel in de aanraking met datgene, wat onze voorvaderen ons van hun beschaving hebben achtergelaten. Deze overblijfselen zijn in het verloop van de tijd dikwijls veel veranderd; maar juist daardoor geven zij onze fantasie vrij spel hoe het wel zou kunnen zijn geweest. Daarom lijkt het ons verantwoord, dat de belangstellende deelnemer, voor zover niet reeds tijdens de excursie ingelicht, achteraf in staat wordt gesteld zijn ongebreidelde fantasie aan het excursieverslag te toetsen.

Dat er ditmaal de bijzondere aanleiding was het vijftigjarig bestaan van ons genootschap te herdenken heeft gemaakt, dat aan de excursie op 28 juli 1962 meer zorg dan gewoonlijk is besteed om op verschillende bezienswaardigheden van onze gouw de aandacht te vestigen. Het verheugde de excursiecommissie dan ook bijzonder een groot aantal deelnemers bij de kerk te Breukelen te mogen begroeten.

De kerk van Breukelen was eertijds aan Johannes de Doper gewijd; maar sedert het optreden van Erasmus Bakker als eerste dominee in 1585 is zij in handen van de hervormden. De ingang van de eenbeukige kruiskerk bevindt zich thans in de oostelijke muur van het koor; een bepaald heel ongelukkige oplossing. Laten we hopen dat deze bij een toekomstige restauratie zal worden verplaatst, waar hij zich ongetwijfeld vroeger elders moet hebben bevonden.

De eenvoudige indruk die het gebouw maakt doet niet vermoeden, dat hier een van de oudste kerken van de Vechtstreek heeft gestaan. In 1278 wordt voor het eerst in een oorkonde de „parrochia de Brocklede” vermeld en de onderstaande aantekening maakt het aannamelijk,

dat zij toen reeds geruime tijd bestond. Deze aantekening op een los vel papier uit het begin van de achttiende eeuw, thans in het bezit van schrijver dezes, luidt als volgt:

„Den ouden kerktoren zoo verre men wist geheel van tufsteen, wa . . . zijn spits en een gedeelte van het muurwerk, in dien swaaren storm Ao. 1703 in Decemb afgewaayd waarop men resolveerde 1705 om deselve geheel af te breeken, welker waarde van de tufsteen veel penningen conde toebrengen tot de weder herbouw van een nieuwe toorn en een gedeelte des kerks. Dogh was het muurwerk toorns bevonden van binnen niet dan caysteenen een teken van een seer groote oudheyd en wanneer 16, 17, 18, 19 Maart de fundamenten wierden opgegraven was bevonden dat stonden onder op geheyde else slieten op welkers volcome diepte — dat is wel 5 à 6 voet onder de oppervlakte der aarde — lagen verscheyde tufsteene tombes zonder boodem in seer vaste Cley — de steenen alle ongep elkanderen geset — al waar in waaren geraamtens van onse hedendaagse grootste menschen, de gebeentens nogh zeer hard en vast met de tanden nogh witte in de kakebeenen met de voeten na het Oosten de steenen waaren bij na een voet dik een schetse derselve is alhier te zien.”

De ons onbekende schrijver van de aantekening schijnt de storm een jaar later te hebben gesteld dan algemeen wordt aangenomen. Bij de aantekening bevindt zich niet de daarin vermelde schets, maar wel een los vel papier met een opmeting van de fundamenten van een toren. Bij gebrek aan nadere gegevens is niet vast te stellen of deze opmeting de oude toren van de Breukeler kerk betreft.

Na dit historisch uitstapje wenden we ons tot het inwendige van de kerk. Langs de wanden van het schip staan de luifelbanken, waarin vroeger de bezitters van de nabijgelegen ridderhofsteden en Vechtbuitens de dienst konden meemaken. Tegen de torenmuur werd in 1787 het huidige orgel geplaatst, hetwelk een geschenk was van de Amsterdammer Claude van Noortwijck. Door E. Verhulst werden in 1657 de fraaie koperen lezenaars en doopbogen gegoten, die zich aan en bij de preekstoel bevinden. Veel opvallender zijn echter de vele rouwborden en andere overblijfselen ter nagedachtenis aan de in de kerk begraven personen.

De predikant Ds. F. J. ter Beek was helaas verhinderd ons te ontvangen. Maar wie zijn artikel in het dagblad Trouw van 16 april 1960 heeft gelezen, zal het volkomen met hem eens zijn, dat in de kerk

door twee geslachten, Ortt van Nyenrode en Van Collen van Gunterstein, tijdens hun leven en zelfs nog na hun dood een wedloop om meer aanzien is gestreden. Als resultaat hiervan wordt ons voor de achttiende eeuw in de vele rouwborden met hun opschriften een vrijwel volledige reeks der heren en vrouwen van Nyenrode en van Gunterstein gegeven, waarbij de heren van Nyenrode het bijzondere voorrecht genoten op het koor te worden begraven, omdat de kerk op hun rechtsgebied stond en zij het collatierecht bezaten. Maar in aantal gemeten zal Gunterstein de strijd glansrijk winnen.

In 1701 liet Anna Pergens, vrouwe van Nyenrode, later ook wel Ortt's gerecht genaamd, een graftombe op het koor plaatsen voor haarzelf en haar echtgenoot Johan Ortt, waarbij zij gebruik maakte van de dekplaat van het graf van Jan van Nyenrode (overleden in 1495) en „Juffer Lijsbeth van Sulen sij huysvrou” (overleden in 1494). Niet lang daarna, in 1718, verkreeg Ferdinand van Collen van Gunterstein van de kerkvoogdij en schoorvoetend ook van Anna Pergens vergunning om tegen de zuidzijde van het schip en in open verbinding daarmee een grafkapel voor zijn familie te mogen bouwen.

Beide families hebben in de loop der achttiende eeuw in de kerk en grafkapel een reeks rouwborden verzameld, die zowel aesthetisch als historisch onze waardering hebben. Zij brengen kleur en afwisseling in de kerk, die door de plaatsing van de preekstoel midden voor het koor de bezoeker saai aandoet.

Na het aanhoren van enige inlichtingen over de kerk en haar inhoud betrad het gezelschap door een fraai smeedijzeren hek de grafkapel van Gunterstein, waar Jhr. Mr. L. A. Quarles van Ufford ons verschillende bijzonderheden toonde. De grafkapel is ruim 150 jaren (van omstreeks 1795 tot 1816 en van 1828 tot 1959) door een muur van het schip gescheiden geweest in verband met het verbod van begraven in een kerk, maar nu zij niet meer tot begraven wordt gebruikt kon de scheidsmuur bij de restauratie voorgoed worden gesloopt.

Het is niet doenlijk om alles te vermelden, wat de kerk verder nog aan bezienswaardigheden bevat, maar enkele hiervan mogen toch niet onvermeld blijven. Zo bevindt zich in de kleine vijftiende-eeuwse St. Barbarakapel het sierlijke grafmonument in rococostijl voor Willem Tersmitten en Jacoba Louiza Pelgrom. Voor het verlaten der kerk wierpen wij in het koor nog een blik op het rouwbord van de familie Buick, alsmede op de fraai met koper versierde grafsteen van Daniel Verhaiek.

Ons eerste bezoek was hiermede volbracht. Iedere deelnemer zocht zijn vervoermiddel weer op en gezamenlijk werd, afwisselend links en rechts van de Vecht, over Loenen en Vreeland, langs de molen Gabriël, naar Overmeer en Nederhorst den Berg, langs Hinderdam en De Klomp door Weesp naar Muiden gereden. Het deed ons goed te zien, dat er aan de Vecht nog vele mooie landelijke plekje met prachtige vergezichten over het polderland zijn. Wij vrezen echter dat het natuurschoon door de voortgaande bebouwing steeds meer zal worden aangetast en het zal een harde strijd worden er nog iets van over te houden.

Bij de nadering van het stadje Muiden willen wij er aan herinneren, dat Amuda in 953 door keizer Otto aan de kerk van Sint Maarten werd geschonken. In 1226 werd Muiden met Weesp en Diemen aan de heer van Amstel in erfpacht gegeven en hiermede begint de geleidelijke vervreemding van het Sticht. De inbezitneming van de Amstelse goederen na de dood van Floris V (anno 1296) door de graaf van Holland deed ten slotte de weegschaal in het voordeel van de graaf overslaan, ook al bleef Muiden voorlopig nog een twistappel tussen de bisschop van Utrecht als leenheer en de graaf van Holland als leenman. We weten daardoor niet eens van wie Muiden stadsrecht heeft ontvangen. Door de overgang naar Holland heeft het stadje, ontstaan als voorhaven van de stad Utrecht en begiftigd met de tol op de rivier, nooit het volle profijt van zijn gunstige ligging kunnen trekken.

In Muiden aangekomen is het opmerkelijk, dat de oude kerk zo onopvallend tussen de bebouwing is gelegen en er nauwelijks meer de kern van het stadsleven uitmaakt. Omstreeks het jaar 900 was de kerk met het kerkland in het bezit van de abdij van Werden. Aangenomen mag worden dat de toenmalige kerk in de twaalfde eeuw door een romaans kerkgebouw is vervangen, waarvan thans alleen nog de fraaie toren behouden is gebleven. De toren is geheel, de kerk nog grotendeels van tufsteen gebouwd. De romaanse ingang in de toren toont duidelijk hoe diep de toren in de bodem is weggezakt. In zijn binnenmuur bevindt zich een zeer oude steen, waarop een lam met kruis en vaantje is afgebeeld; dit is een zeer oud symbool van het christelijk geloof. De romaanse kerk is vervangen door een laatgotisch pseudo-basilicaal gebouw met breder grondplan.

Voor de hervorming was de kerk gewijd aan St. Nicolaas, de patroonheilige der schippers, waaruit ten overvloede blijkt, dat de bevolking voor een belangrijk deel leefde van de scheepvaart op de rivier.

Vergeleken met de Breukeler kerk maakt die in Muiden een veel voornamere en ruimere indruk door de fraaie zuilen, waarvan de kapitelen met bladornament zijn versierd. De buitenzijde van de kerk heeft sterk door verwerking geleden, zodat binnenkort dringend een restauratie vereist zal zijn. De herstelling van het inwendige heeft men sedert 1920 aangevat en met voldoening kan worden vastgesteld, dat dit een buitengewoon mooie indruk maakt, zij het dat ook hier de preekstoel een verkeerde plaats heeft gekregen, waardoor de koorruimte in de verdrukking is gekomen.

Bij de vorige restauratie zijn verschillende muurschilderingen blootgelegd, die, zoals overal, sterk door de tand des tijds zijn aangetast of vergaan. Zij stellen onder meer voor de H. Petrus, de H. Catharina, paus Cornelius en de drie levenden en de drie doden.

Van het mooie zeventiende eeuwse renaissance meubilair, dat uit 1652 dateert en opvalt door de friezen met ranken, noemen wij het doophek met de kleine kolonnade, de preekstoel en de bijzonder verdienstelijk gebeeldhouwde voorlezerslessenaar. Het oude koperwerk van kronen en wandarmen draagt in zijn lichtspiegeling bij tot de opgewekte sfeer, die er heerst. Ter weerszijden van de preekstoel bevinden zich twee textborden uit 1647 met de opschriften „Gods Goedteyht” en „’s Menschenplicht”.

Bij het verlaten van de kerk waren wij zeer dankbaar gestemd jegens Dr. Van der Wal, die ons door zijn rondleiding en uitvoerige toelichting heeft laten meegenieten van de kerk, die hem na aan het hart ligt.

Een korte wandeling verbond de kerk met het Muiderslot. De slotvoogd, de heer T. Koot, was zo vriendelijk ons ter ere van ons jubileum in de kelder te ontvangen en onder het genot van een kopje koffie werd ons gezelschap door hem met een welkomstwoord en gelukwens toegesproken, hetwelk door onze voorzitter werd beantwoord.

In twee groepen verdeeld kregen wij vervolgens de gelegenheid het slot uitvoerig te bezichtigen. Reeds jaren is de slotvoogd bezig met de verbetering van de inrichting van de kamers met meubilair uit de eerste helft der zeventiende eeuw, de periode waarin Pieter Cornelisz. Hooft het slot tot een bloeiend middelpunt van cultuur heeft gemaakt. Men krijgt zelfs de indruk alsof het er sedert Hooft altijd zo heeft uitgezien, al zal een enkel overblijfsel van latere tijd ons hieraan doen twifelen.

Eerst na de laatste oorlog is een beter inzicht in de bouwgeschiedenis verworven; wij kunnen zeggen noodgedwongen, want de slechte toestand van de fundering heeft na bestudering daarvan niet alleen

een beter inzicht in de bouwgeschiedenis gegeven, maar ook geleid tot het aanbrengen van een bekisting van beton, die het slot weer voor vele jaren stevig op zijn grondvesten zal doen staan.

Over de geschiedenis van het slot is veel geschreven, waarbij aan de zwarte bladzijde der negentiende eeuw, waarin men met de bestemming geen raad wist, snel voorbij placht te worden gegaan. Daar sombere tijden een waarschuwing kunnen zijn, is het verheugend dat Mr. J. H. van den Hoek Ostende in dit jaarboekje juist deze periode uitvoerig heeft willen behandelen, waardoor wij de belangstellende lezer naar dat artikel kunnen verwijzen en ons onslagen achten van het geven van een korte kroniek van het Muiderslot.

Na de bijzonder onderhoudende en vaak ook humoristische uitleg over de verschillende kamers en hun inhoud, gingen wij wel is waar met een lege maag maar geestelijk gesterkt aan het noenmaal zitten. Dit laatste werd opgeluisterd door de feestelijke inleiding van de voorzitter, welke helaas door de indeling van de kelder door te weinigen goed kon worden beluisterd. Voor het vertrek hadden wij nog de gelegenheid de tegenover de ingang gelegen tuin te bezichtigen.

De autobussen brachten ons vervolgens naar de voor het verkeer zeer smalle weg langs het Gein, een nog vrijwel ongerept stukje platteland van grote bekoorlijkheid. Wij reden met een groep deelnemers eerst naar Breukelen, terwijl een andere groep eerst naar Loenen reed om daarna Gunterstein te bezoeken ten einde een overbelasting van onze gastheren te vermijden.

Laat men de grachten rond Gunterstein buiten beschouwing dan is er aan het gebouw niets meer te ontdekken, dat enig overblijfsel zou kunnen zijn van het middeleeuwse kasteel, dat vroeger op de zelfde plaats stond. Uit oude afbeeldingen kan men zich van zijn voorganger een beeld vormen. Liever dan hierop nader in te gaan, willen wij de oude geschiedenis in het kort verhalen.

Blijkens een acte van 27 mei 1328 is er een geschil tussen de graaf van Holland en Henric van Loenersloot over het bezit van „die sevene alsulc land alse roert van der heerscappie van Aemstelle, dat verwildert es”, welk geschil door scheidslieden in het voordeel van Henric van Loenersloot wordt beslecht. Jammer genoeg wordt er niet bij vermeld, waar de genoemde zeven morgen waren gelegen, maar toch hebben wij een vermoeden, dat dit de grond betrof, waarop Gunterstein later zou worden gebouwd. Dit vermoeden wordt gerechtvaardigd door de inhoud van een brief, die op 20 november 1399 door de graaf van Holland werd gericht aan de bisschop van Utrecht, waarin hij onder meer bevestigt, dat „ons heer Splinter van Leonresloit onsz

man in voirtide vpedragt heeft dat huys tot Gunterstein mit zeven morgen landz dair toe behorende gelegen tho bruekelede in der proisstien gerecht van Sinte Pieter”.

Als men deze twee gegevens met elkander in verband mag brengen zou dus het huis Gunterstein na 1328 zijn gebouwd en zou het waarschijnlijk daarna in het bezit van de heren van Loenersloot zijn gebleven. Het blijft dan evenwel een raadsel hoe het huis aan zijn naam is gekomen. Van enig bewijs voor een band met het geslacht Gunter is ons niets bekend. De bezitting was een leen van de grafelijkheid van Holland en is dit gebleven tot op het einde van het leenstelsel. Aan het bezit ervan was geen dagelijks gerecht verbonden.

In 1399 behoorde heer Splinter zeker niet meer tot de levenden, want reeds in 1398 bekende Hugo van Loenersloot als voogd van Elsabee van Loenersloot achttien goede oude gulden frankrijkse schilden te hebben ontvangen van heer Jan van Nyenrode voor twee jaren pacht van den huize Gunterstein en zeven morgen lands, daar dat huis op staat. Elsabee heeft dus als minderjarige erfdochter het huis met vele andere goederen van haar vader heer Splinter verkregen. Enige jaren later was zij gehuwd met heer Willem van Isendoorn, een Gelders edelman, die zich in de loop der jaren afwisselend in krijgsveld van Gelder, Holland en Arkel heeft onderscheiden. Daardoor werd hij bijzonder gewantrouwd door de bisschop van Utrecht, wiens vijand hij doorgaans ook was. Als gevolg van een en ander werden aan het echtpaar grote moeilijkheden in de weg gelegd bij de uitoefening van hun rechten op de erfgoederen van Elsabee. Zij zagen zich ten slotte genoodzaakt zich van vele leengoederen te ontdoen door deze geleidelijk aan anderen over te dragen.

In 1415 kreeg Elsabee van de hollandse graaf Gunterstein tot een vrij eigen huis, waarvan de bedoeling vermoedelijk zal zijn geweest haar de verkoop zonder belemmeringen mogelijk te maken. Opmerkelijk is dat hierdoor de leenband niet werd verbroken.

In 1417 verkochten Elsabee en Willem gezamenlijk Gunterstein aan Hugo de Bloot, na wiens dood het huis door vererving in het bezit kwam van leden van de families van Valckendaele en van Everdingen.

In 1500 werd het door Jaspar van Everdingen verkocht aan Hendrik de bastaard van Nyenrode. Hem trof het noodlot, dat zijn kasteel in 1511 door burgers van Utrecht en de geldersen werd ingenomen en naar men zegt tot de grond toe geslecht. Te oordelen naar afbeeldingen uit latere tijd schijnt het met dit laatste nog wel te zijn meegevallen. Het huis werd hersteld en bleef nog geruime tijd in het bezit van de bastaardtak van Nyenrode, totdat het door vererving in het

bezit raakte van de families Monnix en van Brouxelles. Doordat de Brouxelles van zuidnederlandse oorsprong waren en na de opstand standvastig in hun geloof bleven hebben zij door de omstandigheden gedwongen hun noordnederlandse bezittingen moeten verkopen.

Inmiddels had Gunterstein in de tachtigjarige oorlog nog een kleine rol gespeeld, toen het tijdelijk een bezetting van veertig man had onder aanvoering van Adriaan Vijgh.

In 1611 koopt de bekende raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt Gunterstein „in meyninge aldaar zijn woonplaatse te nemen, ten minsten voor ettelicke Maanden in 't Jaar". Dit laatste lag wel voor de hand, want als raadpensionaris was zijn aanwezigheid in Den Haag meer gewenst dan in Breukelen. In het zelfde jaar kreeg hij op zijn verzoek van de staten van Utrecht voor Gunterstein de erkenning als ridderhofstad. De erkenning van 1539, zo deze er al is geweest, schijnt onvoldoende rechtsgevolgen te hebben gehad, want er wordt in het geheel niet naar verwezen of zelfs op gezinspeeld.

Na de terechtstelling van Johan van Oldenbarnevelt in 1619 werd het huis in beslag genomen en het heeft tot 1625 geduurd alvorens zijn nazaten uit de familie van Cats er mede werden beleend. Het huis bleef in deze familie tot in het jaar 1653, toen het werd verkocht aan Agnes van Byler, echtgenote van Adriaan Ploos van Amstel, heer van Tienhoven. Nadien zijn Gunterstein en de heerlijkheid Tienhoven steeds in een hand gebleven. Voor hun zoon, Engelbert Ploos van Amstel, ging het genot van de bezitting verloren door de verwoesting van het kasteel in 1673 door de Fransen, en ditmaal zo grondig, dat de ruïne in 1680 verkocht werd aan Magdalena Pouille. Na beleend te zijn met Gunterstein en zeven morgen lands, aan de Noordzijde gelegen aan de Steege, liet zij op de grondslagen van de ruïne een geheel nieuw huis bouwen, zoals het er nu nog vrijwel onveranderd staat.

Haar broer en erfgenaam Benjamin Pouille liet het huis na aan zijn nicht Maria de Bordes, die het door haar huwelijk met Ferdinand van Collen bracht in het geslacht, dat met de vijfde Ferdinand in 1835 in de mannelijke lijn uitstierf. Door huwelijk ging Gunterstein eerst over in de familie Willink van Collen, vervolgens in de familie Quarles van Ufford, die het enige jaren geleden heeft ingebracht in een stichting om het behoud te verzekeren van het huis en zijn inboedel.

Het einde van de losgevallen van het huis moet ons thans brengen tot enkele mededelingen over het gebouw.

Op korte afstand van het huis wordt men getroffen door de wonderlijke schoorsteen met beelden in de nissen, die midden op het dak staat. Het gebouw maakt door zijn architectonische behandeling een

opmerkelijk strenge indruk. De architect, die het in de trant van het Franse classicisme als klein paleisje heeft ontworpen is onbekend. Dr. Ozinga schrijft de schepping toe aan Steven Vennekool en het Kunstreisboek voor Nederland noemt als de vermoedelijke ontwerper de naam van Adriaan Dortsman. Wel weten we, dat Pieter Verkerk er aan een van de schoorsteenmantels heeft gewerkt .

De toegang tot het huis loopt van de weg tussen de koetshuizen door naar het voorpleintje, dat ter weerszijden begrensd wordt door twee vooruitspringende vleugels. In de negentiende eeuw zijn deze vleugels met een verdieping verhoogd, hetgeen de harmonische verhoudingen van het gebouw verstoord heeft.

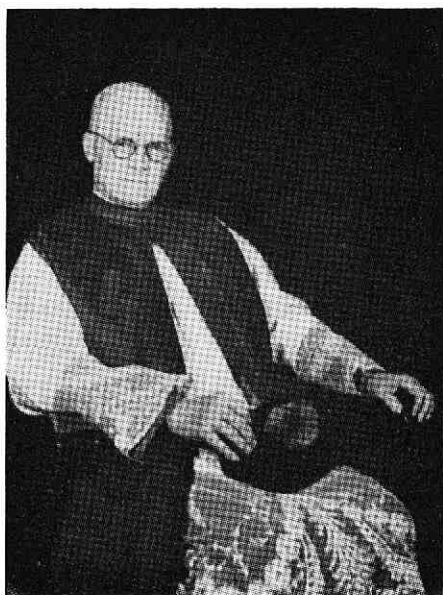
Boven de ingang staat in grote romeinse cijfers het bouwjaar 1681. Een lange gang loopt uit op een balcon, dat uitziet over het Zandpad en de Vecht. Hij geeft toegang tot de aan weerszijden gelegen vertrekken. In een daarvan vertelde onze gastheer, Jhr. Mr. L. A. Quarles van Ufford, ons aan de hand van de aanwezige archivalia het een en ander uit de Guntersteinse historie. In deze kamer bevindt zich het aardige schoorsteenstuk, door David van der Plass geschilderd, voorstellende Magdalena Pouille met haar neefje, die haar de plattegrond van huis en tuin brengt, terwijl men links de herbouw van Gunterstein ziet. Aan de wanden hangen er vele portretten van de bewoners. Vanuit deze kamer betraden we de zaal, die uitkijkt op de Vecht. Vermeldenswaard zijn hier de grote schouw en de fraaie gobelins, die de muren bedekken. Op een vak van dit behang is ook Gunterstein afgebeeld.

Na een dankwoord tot onze gastheer en rondleider te hebben gericht, verlieten we Gunterstein om tot slot een bezoek te brengen aan huize „Kalorama” te Loenen, alwaar genoten werd van de thee, die ons door de heer en mevrouw Kappeyne van de Coppello werd aangeboden. Zodra de korenmolen aan de overkant van de Vecht weer in welstand zal verkeren, zal „Kalorama”, hetwelk schoonzicht betekent, zijn naam weer met meerdere ere kunnen dragen dan nu nog het geval is.

Hoewel het buiten niet in „De Zegepraalende Vecht” voorkomt, omdat het destijds waarschijnlijk nog niet bestond, heeft het zich, getuige de lithografie in „De Vecht” van Lutgers (1836) met eer onder de Vecht buitens geschaard.

Met dit laatste bezoek was ook deze excursie weer tot een goed einde gebracht. Hopelijk zullen de deelnemers er een herinnering aan bewaren, die uitgaat boven het genot van alleen maar een dag gezellig uit te zijn geweest en verschillende deelnemers van vroeger weer te hebben ontmoet.

MARTINI BUYS

IN MEMORIAM MONSEIGNEUR ANTONIUS EGBERTUS RIENTJES

Op Oudejaarsmiddag 1961 overleed te Utrecht in de ouderdom van tachtig jaren ons erelid Monseigneur A. E. Rientjes.

Pastoor Rientjes werd op 12 augustus 1881 te Heino geboren. Hij groeide daar op in een dorp van landbouwers, dat zich lang afzijdig heeft kunnen houden van het moderne leven, zoals dat zich in de negentiende eeuw in Holland ontwikkelde en waarvan de zinvolle overblijfselen van de oude boerencultuur ten slotte het slachtoffer zouden worden. Men is geneigd te veronderstellen, dat hierdoor de liefde tot de historie van de jonge Rientjes geboren werd. Buitendien was het beeldend vermogen van het ambacht, mede door de fabriekmatige productie, tot een laag peil gezonken; niet het minst gold dit voor de kerkelijke kunst. Het kon dan ook moeilijk anders dan dat bij hem de historische zin gepaard zou gaan met belangstelling voor de kunst, en hij zal zich reeds spoedig hebben bezonnen op de vraag hoe in dit verval een omkeer ten goede zou kunnen worden gebracht.

Na zijn priesterwijding werd hij in 1906 tot kapelaan te Jutfaas benoemd. Hij vond er in zijn pastoor, de latere Monseigneur Van Heukelom, die de grote promotor van de vernieuwing van de kerkelijke kunst is geweest, een medestander, die de belangstelling voor kunst en oudheidkunde bij zijn kapelaan nog aanwakkerde.

Als conservator van het Aartsbisschoppelijk Museum kreeg hij de gelegenheid zich te vormen als self-made oudheidkundige op het gebied, dat later door specialisten met een universitaire opleiding zou worden opgeëist. Zijn benoeming tot voorzitter stelde hem in staat zijn gaven volledig te ontplooien. Dat hij daarbij ook graag midden in de cultuurproblemen van zijn eigen tijd wilde blijven staan bewijst het feit, dat onder leiding van hem en zijn vriend de edelsmid Brom de afdeling Nieuwe Religieuze Kunst tot stand kwam. Dit betekende het definitieve einde van de Neo-gothiek, die dank zij het St. Bernulfusgilde in de kerkelijke kunst een bijzonder taai leven heeft gehad.

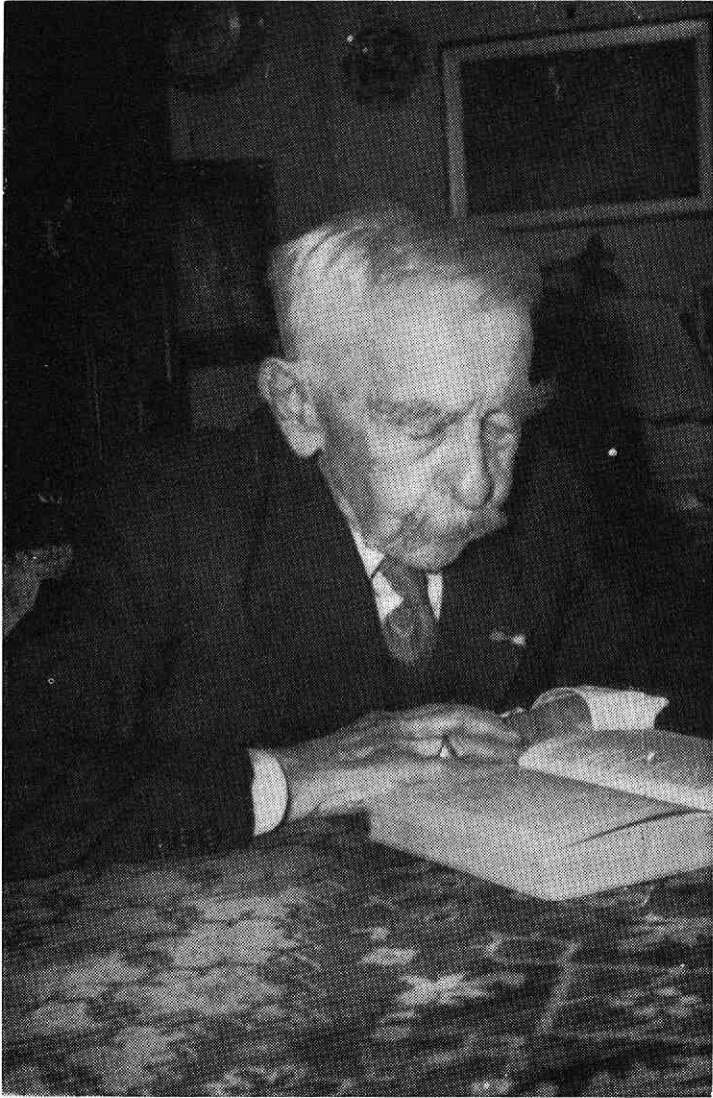
Na sedert 1911 het kapelaanschap van de St. Willibrorduskerk te Utrecht te hebben vervuld, keerde de heer Rientjes in 1923 naar het Oversticht terug, waar hij tot 1929 pastoor te Hellendoorn was. Aan dit verblijf in zijn geboortestreek dankt de Vereeniging voor Overijssel's Regt en Geschiedenis de bijdragen en de grote toewijding die hij haar schonk.

Het lag voor de hand dat pastoor Rientjes zich na zijn benoeming tot pastoor in Maarssen (1929) met volle kracht zou werpen op het gebied, dat voor zijn speurzin en onderzoekingstochten open kwam te liggen. Reeds in 1933 benoemde ons genootschap hem tot bestuurslid en tot lid van de redactie van het Jaarboekje. Zelden heeft een benoeming zulke rijke vruchten afgeworpen. De oogst hiervan omvat enige tientallen artikelen, waarvan het merendeel de geschiedenis van Maarssen betreft. Ook de literatuur over de gouw Niftarlake werd door hem ijverig bestudeerd en in het Jaarboekje besproken. Zo werd ons Jaarboekje een gedenkteken van zijn scherpzinnigheid en van zijn belangstelling in het bijzonder van de kleine plaatselijke geschiedenis, waaraan hij kleur wist te geven. En daarbij dient men te bedenken, dat al zijn oudheidkundige onderzoekingen tot stand kwamen naast en ondergeschikt aan de pastorale zorg in zijn parochie.

Wie het voorrecht had hem na zijn eervol ontslag in 1954 als pastoor te Maarssen in Huize St. Cunera te Utrecht te bezoeken werd getroffen door zijn bescheiden en vriendelijke persoonlijkheid, steeds nog belangstellend en geestdriftig voor alles wat hij op cultureel gebied nog zou willen doen. Het Genootschap heeft hem door de benoeming tot erelid in 1959 een welverdiende hulde gebracht.

Van overheidswege werden zijn verdiensten erkend door zijn benoemingen tot pauselijk huisprelaat, tot kanunnik van het Metropolaan Kapittel en tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

MARTINI BUYS

IN MEMORIAM J. D. BASTERT

„Wenn ich erführe, dasz das Alter mich besuchen wollte, flugs
 „schlöss'ich die Tür, und „ich bin nicht zu Hause“ würde ich
 „rufen, und nimmermehr liesz ichs zu mir herein.“

(naar een Japans gedicht uit de tiende eeuw)

Op de 16e januari 1962 is deze eenzame figuur op zeer hoge leeftijd van ons heengegaan; eenzaam moge hij geweest zijn, in vele opzichten was hij een benijdenswaardig mens, een mens die de gave bezat de opgewekte en ook de humoristische kant van het leven te zien.

Hij werd de 10e november 1863 op „Cromwijck” te Maarsseveen (nu Maarssen) geboren. De aanvankelijke gehechtheid aan zijn ouderlijk huis, waar vier generaties van zijn voorgeslacht hadden gewoond was zo gegroeid, dat hij na het afscheid aan dat ouderlijk huis met alle daarmee gepaard gaande herinneringen die zelfde gebondenheid koesterde voor de streek, waar hij zijn leven lang zou wonen, afwisselend in Maarssen, Loenen, waar hij korte tijd notaris is geweest en van waar uit hij later als eigenaar de steenplaats „Cromwijck” exploiteerde, en Breukelen om ten slotte weer in Maarssen zijn leven te beëindigen. Hij maakte deel uit van het bestuur van vele verenigingen, bij enkelen waarvan hij tot de oprichters behoorde. Onder auspiciën van de mede door hem opgerichte Vereniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer en tot het Behoud van het Natuurschoon in de Vechtstreek (V.V.V. en B.N. „De Vechtstreek”) heeft hij actief deelgenomen bij het tot stand komen in 1930 van het Vechtgemeal in Muiden, dat bedoeld was niet langer dienst te doen dan tot het gereedkomen van de afsluitdijk van de voormalige Zuiderzee.

Heel in het bijzonder had Breukelen zijn belangstelling, waar hij gedurende vele jaren lid van de gemeenteraad was. Op zijn wens is hij op de oude begraafplaats aldaar op 19 januari 1962 begraven.

Uit erkenning voor zijn vele verdienstelijk werk werd hem in 1952 een koninklijke onderscheiding verleend; werd hij benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

Van ons genootschap maakte hij van de oprichting in 1912 af deel uit van het dagelijks bestuur, waarin hij van 1925 tot 1946 de functie van penningmeester vervulde; in de jaarlijkse algemene vergadering van 13 juni 1947 werd hij tezamen met de oud-voorzitter Dr. Mr. J. W. Verburg tot erelid benoemd.

XXVIII

Hij zal door zijn grote belangstelling voor alles wat „Niftarlake” betref en door zijn inspirerend enthousiasme een goede herinnering bij de leden achterlaten.

Bastert is oud geworden; te oud in deze zich vernieuwende wereld; desondanks is hij gelukkig geweest in zijn vreugde om deze schone aarde.

J. N. B.

Iets over de geschiedenis van NIFTERLAKE

Nifterlake was de naam van een gouw, die voor het eerst genoemd wordt in 723 en voor het laatst in 975. Daar deze laatste vermelding niets anders is dan een woordelijke herhaling van een verloren gegaan stuk uit 953 (zie beneden), moeten we zeggen, dat de naam, voor zover wij weten, tussen 723 en 953 in levend gebruik was. Welk gebied werd ermee aangeduid? De gegevens zijn schaars: in 723 ligt Vechten erin, tot 834 vinden we vermeld, dat Utrecht erin lag, in 953 blijkt ook Muiden een onderdeel ervan uit te maken. De noordgrens is dus wel het Almere geweest; vandaar naar het zuiden zal de Vecht de as van Nifterlake gevormd hebben, zodat deze gouw in hoofdzaak de kleibanen van het Vechtsysteem besloeg. Naar het westen zullen hiertoe de kleiboorden van Gein en Angstel, samen een oude Vechtarm, behoord hebben en verder zoveel als er van het aangrenzende veen in gebruik was. Een scherpe grens is al evenmin aan de oostzijde te trekken. Ook hier zal het ongebruikte veen de grens gevormd hebben. Alleen kan men zich afvragen, of misschien het huidige Gooi (N.H.) niet ook bij Nifterlake heeft behoord; het ressorteerde later immers onder het dekanaat *Iuxta Vechtam*, dat het noordelijke deel van het vroegere Nifterlake besloeg. Weliswaar is Noordinkland (de oude naam van Gooiland) in 968 een apart graafschap, maar er is terecht op gewezen, dat de Noormannenheerschappij grote veranderingen in de indeling in graafschappen moet hebben gebracht¹⁾, zodat de oorspronkelijke toestand wel anders geweest kan zijn. Aan de andere kant weten we te weinig over het verband tussen dekanaten en gouwen, en dit geldt vooral ook voor het latere Neder-Sticht, dan dat we op grond van de ene conclusies over de andere kunnen trekken. Over de zuidgrens is al evenmin iets met zekerheid te zeggen. We weten, dat Vechten en Utrecht tot Nifterlake behoorden, althans tot de Noormannentijd. Of het nog zuidelijker heeft gereikt, weten we niet; evenmin weten we, of de grens in de 10e eeuw al niet naar het noorden was opgeschoven. Voor dit laatste was in zoverre wel reden,

¹⁾ H. Sproemberg in Rhein. Viertjbl. XI, 1941, 4 vv.

dat de burchten van Utrecht en Vechten en dorpen als Zwesen (later in Zuilen opgegaan) en Maarssen aan de jurisdictie van de graaf van Nifterlake onttrokken waren, aangezien de eigendommen van de Utrechtse kerk immuniteit genoten.

We moeten ons er in ieder geval wel voor hoeden, om die gouw-grenzen te scherp te trekken en als onveranderlijke grootheden te zien. De *in pago*-formule, waarmee in de vroeg-middeleeuwse oorkonden de ligging van een plaats werd aangegeven, stamt zoals het gehele oorkondenwezen uit Frankrijk. Daar in het zuiden met zijn lange administratieve traditie waren de *pagi* inderdaad vrij vaststaande entiteiten; het is echter niet waarschijnlijk, dat bij de toepassing van die formule in onze streken even scherp omgrensde territoriale benamingen ten dienste stonden.

Hoe dit ook zij, wanneer wij nu van Nifterlake spreken, bedoelen we toch wel de Vechtstreek ten noorden van de Utrechtse agglomeratie. Dit is de streek, aan welke geschiedenis dit jaarboekje is gewijd en daarom zal ik me nu zoveel mogelijk tot de geschiedenis daarvan beperken, die van het aangrenzende gebied gaarne overlatende aan onze vermaarde Oud-Utrechtse zusterpublicatie.

Deze beperking van ons terrein brengt een grote beperking van ons bronnenmateriaal mee. Directe berichten over ons Nifterlake vindt men maar heel weinig. We zijn dus wel gedwongen, om zoveel mogelijk indirecte gegevens voor de geschiedenis van dit gebied in ons onderzoek te betrekken. Veel zal hypothetisch zijn, veel als onwaarschijnlijk worden afgedaan of als waarschijnlijk worden aangenomen, zekerheid zal ik weinig kunnen bieden. Nochtans hoop ik, dat de volgende mededelingen vruchtbaar mogen zijn voor verder onderzoek.

De bevolking

Allereerst kunnen we ons afvragen, wat voor soort bevolking zich in dit gebied neergezet had. Voor de Romeinse tijd tasten we in het duister. Het is namelijk opvallend, dat langs de Vecht, die toch een belangrijk vaarwater was, getuige het Romeinse vlootstation te Vechten, vrijwel geen archeologische sporen van bewoning uit die tijd gevonden zijn. Men kan dit niet verklaren uit het verhaal, dat de Romeinen verboden hadden, om in een brede strook ten noorden van hun Rijn grens te wonen, want opgravingen in Kennemerland (Velzen!) en Zaanland (Krommenie) bewijzen wel, dat deze maatregel maar korte tijd van kracht geweest kan zijn. In scherpe tegenstelling tot dit Vechtgebied staat het Romeinse gebied tussen Kromme Rijn

en Lek, dat dus mede het zuidelijke deel van het eigenlijke Nifterlake omvatte. Opgravingen, bijv. te Utrecht, Vechten en Houten bewijzen, dat dit wel degelijk bewoond was. Een vrij dichte bewoning op daarvoor geschikte stroomruggen is ook af te lezen uit een reeks plaatsnamen van zeer oude signatuur bijv. Duurstede, Fresdore (plm. 930 genoemd, nu verdwenen), Gent, Houten (vroeger Haltnon), Loerik, Rumst, Tul, Utrecht, Vechten, Werkhoven (vroeger Wercunden), Wulven en waarschijnlijk ook Bunnik en Odijk²⁾. Een gedeelte hiervan gaat bewijsbaar of waarschijnlijk op de Romeinse tijd terug: Duurstede, Fresdore, Loerik, Utrecht, Vechten, Bunnik en Odijk. Deze namen maken het dus zeer waarschijnlijk, dat in dit gebied een zekere continuïteit in de bewoning is geweest, ik durf wel zeggen, dat een gedeelte van de oude Bataven in de latere bevolking is opgegaan.

Ook op de hoge gronden ten noorden van de Kromme Rijn vinden we zulke oude namen, zij het dan ook veel minder dicht verspreid: Leusden, Mandron (een deel van Maarn), Zeist en wellicht Soest. Of de bevolkingsdichtheid was hier reeds vóór de volksverhuizing veel geringer, of de oude bevolking heeft zich hier in veel mindere mate kunnen handhaven dan ten zuiden van de Kromme Rijn.

De vraag dringt zich nu op, of er ook van deze oude namen aan te wijzen zijn in ons Nifterlake. Met enig voorbehoud rangschik ik hieronder³⁾ Loenen (953 Lona), Maarssen (plm. 930 Marsna), Zwesen (plm. 930 Suegon, Suegsna) en Werinon (zie beneden). Het voorbehoud berust voornamelijk hierop, dat deze namen waarschijnlijk oude waternamen zijn⁴⁾, die eerst later tot nederzettingnamen werden. Die namen behoeven dus niet op bewonings-continuïteit ter plaatse te wijzen. Als waternamen konden ze bij degenen, die in en bij Utrecht woonden, levend gebleven zijn en pas veel later voor de vorming van nederzettingnamen gebruikt zijn. Zo zal het zeker wel gegaan zijn met de oude waternaam Weesp, die evenzo in leven bleef

²⁾ Deze laatste twee heten in de oudste bron, de Utrechtse goederenlijst uit plm. 930, *Bunninchem* en *Iodichem*. Gezien de latere vormen van deze namen: 1165 *Odeke*, 1239 *Bunneke* moet de vorm van plm. 930 een aanpassing zijn van een onbegrepen *-k*-suffix aan de bekende namen op *-inghem*. De vermelding *Odinghe* uit 1019 in een oorkonde voor Deutz kan geen gewicht in de schaal leggen, daar in dit stuk ook *Wercinghe* i.p.v. Wercunden voorkomt; ook hierin heeft dus aanpassing van onbekende aan bekende naamtypen plaats gevonden.

³⁾ Zie voor Loenen mijn aantekening in *Meded. Naamk.* 1963; Maarssen en Zwesen hebben waarschijnlijk het zeldzame, oude suffix *-asno/iso*; zie voor Werinon H. Krahe, *Sprache und Vorzeit*, 51.

⁴⁾ Werina was dit zeker.

als de naburige namen Gaasp en Gein en later tot plaatsnaam werd. Hoe we deze namen ook interpreteren, de waarschijnlijkheid is toch wel groot, dat bij een eventuele nieuwe (of eerste) bewoning na de volksverhuizing en vooral ook na de wateroverlast, die vanaf plm. 300 na Chr. het westen van ons land lange tijd voor een groot deel onbewoonbaar heeft gemaakt, de nieuwe bevolking voor een deel ook uit de vanouds bewoonde aangrenzende delen van het Utrechtse gekomen is. Maar ook een andere component deed zich gelden.

Het is bekend, dat in deze streek een worsteling heeft plaats gevonden tussen de Franken en de Friezen, een strijd waarover straks nog iets gezegd zal worden. Welnu, de Friezen hebben Utrecht veroverd en een tijd lang in bezit gehad. We kennen zelfs de namen van enige belangrijke Friezen, die plm. 700 bezittingen in de Vechtstreek hadden en deze zullen wel niet de enige zijn geweest. Het is uiterst moeilijk, om nog sporen van die Friese component te vinden, maar onmogelijk is het niet. Als we namelijk kijken naar de plaatsnamen en het oude recht, dan vinden we zulke sporen duidelijk in het noordelijk deel van de Vechtstreek. Hier, om de monding van de Vecht, vinden we enkele namen, die in de bronnen een spelling hebben, die wijst op Friese klankevolutie⁵⁾. Ik heb hierover vroeger uitvoerig gehandeld⁶⁾ en beperk me hier ertoe, ze slechts te noemen: Muiden en Aldermuderweide, de spelling Meynevelt (1308), Meyneveld (1328), Meneveld (1330)⁷⁾ en Kerke- en Middelregawech (1330 te Ankeveen, nu het Ankeveensepad en de Goog⁸⁾). Veel is het niet, hetgeen ook niet verwonderlijk is voor een streek, die zo dicht bij Utrecht, een centrum van Frankische invloed, lag. Het is opvallend, dat die Friese relicten in de plaatsnamen niet voorkomen in het vanouds bewoonde land van Utrecht. Daar heeft de Friese golf na de volksverhuizing geen vaste voet kunnen krijgen, ongetwijfeld omdat de oude bevolking er te talrijk was.

Wat het oude recht betreft⁹⁾, wijs ik op de asega, een ambtenaar,

⁵⁾ Of, zo men wil, een evolutie eigen aan de kustdialecten en nu in zijn verst ontwikkelde vorm nog in het Fries kenbaar.

⁶⁾ M. Gysseling - D. P. Blok, *Studies over de oudste plaatsnamen van Holland en Utrecht*, Amsterdam 1959, 17 vv. Zie ook M. Gysseling in *It Beaken*, XXIV, 1962, 1 vv.

⁷⁾ Daarnaast ook *Moyne*, *Moeyne*, *Moen* en *Mueneveld*. Het lag in Abkoude Proosdij bij Bijlmerbroek op de Holendrecht.

⁸⁾ Karsten, *It Beaken* III, 1941, 141 houdt ook de naam Baambrugge voor Fries; het zou namelijk „boombrugge” betekenen, met Friese *á* i.p.v. Frankische *o* uit oorspronkelijk *au*. Dit is niet erg waarschijnlijk. De naam zal eerder „banbrug” betekenen, evenals het Vlaamse Bambrugge.

⁹⁾ Het volgende behandelde ik uitvoerig in mijn artikel *Opmerkingen over het Aasdom*, *Tijdschr. v. Rechtsgesch.* 1963.

die naast de schout een belangrijke rol speelde in de rechtspraak; wat ons land betreft, mogen we dit gerust een Friese instelling noemen, trouwens, het woord asega is typisch Fries. Nu hebben we direkte bewijzen, dat in Amstelland eenmaal door asigen recht werd gesproken: in 1388 werd door graaf Willem V in Ouder- en Nieuwer-Amstel de rechtspraak door asigen afgeschaft en vervangen door die door schepenen. In de rest van Amstelland moet dit reeds veel eerder gebeurd zijn en wel door Floris V, kort nadat hij deze voormalige bezittingen van Gijsbrecht van Amstel in handen had gekregen (1281); Gijsbrecht behield toen alleen Ouder- en Nieuwer-Amstel, met het gevolg dat de hervorming van Floris V daar toen niet plaats vond. Ook delen van het vroegere Nifterlake, zoals Muiden en Weesp, behoorden tot deze goederen, die Floris V kreeg. De door mij veronderstelde hervorming door Floris V is niet overgeleverd, maar is om de volgende reden aannemelijk. In het gehele Amstelland buiten het gebiedje van Gijsbrecht vinden we in 1305 al schepenen. Nu is schepenrechtspraak op het platteland ten noorden van de rivieren nergens van ouds bekend. Het gehele Sticht bijv. had rechtspraak door schout en bureu zonder asige. Waar wij schepenen vinden moeten die wel van hogerhand ingesteld zijn, zoals Floris V bijv. deed in Kennemerland in 1273. Aan deze schepenrechtspraak moet dus een andere vorm zijn voorafgegaan en dit zal — behalve dan in Gooiländ — wel de asigerechtspraak zijn geweest, die we later nog in Ouder- en Nieuwer-Amstel aantreffen. Dat wil dan zeggen, dat in het noordelijk deel van Nifterlake een typisch Fries rechtsinstituut bestaan heeft. Absoluut zeker weten we dit voor een klein deel van Abcoude, het zogenaamde Aasdom (hierin lag ook het bovengenoemde Meynevelt!), waar de asige tot in de 16e eeuw recht bleef spreken. De naam Aasdom, samengetrokken uit Asigdom, herinnerd hier nog aan.

Laat ons nu eens zien, wat de geschiedenis ons omtrent die Friese heerschappij en de Frankische aflossing daarvan te vertellen heeft.

Van de Romeinen tot de Noormannen

Zijn onze bronnen voor de Romeinse tijd al schaars, voor de tijd van de volksverhuizing is dat nog veel erger. We vernemen vaag iets over Herulen en Warnen, die in deze streken gewoond zouden hebben, maar veel meer is het niet. Pas als de Frankische staat zich met ons gebied bemoeien gaat, in de 7e eeuw, komen er weer enige be-

richten door¹⁰). In die 7e eeuw trachten twee machten zich van Midden-Nederland meester te maken: het Frankische rijk vanuit het zuiden en de Friese macht vanuit het noorden. We weten niet veel over het verloop van de strijd tussen die twee, alleen over het Sticht hebben we enige duidelijke gegevens dankzij het feit dat hier de belangrijke plaatsen Dorestad en Utrecht lagen. De eerste stoot schijnt van de Franken gekomen te zijn: in de eerste helft van de 7e eeuw beheersen zij Dorestad, waar zelfs een munthuis werd ingericht, en Utrecht. Deze laatste plaats toonde de resten van een Romeinse sterkte waarin koning Dagobert I (629—639) een kerkje had, dat hij aan de bisschop van Keulen schonk. Gebruikten de Franken Utrecht als grensvesting en ging dus hun macht niet verder dan de Rijn of beheersten ze ook reeds Nifterlake? We weten het niet. Wel is zeker, dat toen de Friese tegenstoot kwam en de Friese koningen Aldgisel en Redbad in Utrecht heersten, van ongeveer 650 tot 690 en daarna nog eens van 714 tot 718, Nifterlake onder hun gezag stond. Tussen plm. 690 en 714 was Utrecht weer in handen van de Franken. De hofmeier Pippijn de Middelste uit het Arnulfingisch-Karolingische geslacht, dat nu de drijvende kracht is achter de Frankische politiek tegen Friesland¹¹), heeft deze stad dan veroverd en er Willibrord als bisschop aangesteld met de opdracht de Friezen te bekeren. Het is niet waarschijnlijk, dat de Franken toen ook ten noorden van de Rijn, in Nifterlake, heersten¹²). Dit meen ik te mogen opmaken uit de geschiedenis van Wursing, de grootvader van de H. Liudger. Deze Wursing was een Fries edelman (de namen van zijn zonen Nothgrimus en Thiadgrimus, van zijn schoondochter Liafwine en kleinzoon Liudger tonen min of meer Friese trekken), die leefde onder koning Radbod. De koning maakte zich van Wursings erfgoederen meester en deze vluchtte met zijn familie naar Pippijns zoon Grimoald (†714). Met reden veronderstelt Post¹³), dat deze Wursing tot de pro-Frankische, pro-christelijke partij in het Friese land behoorde. In dit verband was

¹⁰) Voor het volgende vindt men de nodige gegevens in P. C. J. A. Boeles, *Friesland tot de 11e eeuw*, 's-Gravenhage 1951, waarbij nog mijn artikel in *Tijdschr. v. Gesch.* LXXV, 1962, 40 v.v.

¹¹) J. F. Niermeyer, in *Frankische vestiging en Taalgrens*, Amsterdam 1957, 3.

¹²) Men zie ook H. Halbertsma, *It Beaken* XI, 1949, 127; *ibid.* XXIII, 45 vv. waarbij mijn opmerking *ibid.* 231; Halbertsma's antwoord *ibid.* XXIV, 1962, 68 legt geen gewicht in de schaal.

¹³) *Kerkgeschiedenis van Nederland*, I, 19. Ook aan de andere kant van de grens had men „verraders”, zie *Ob. Utr.* 36, waar sprake is van de vroegere bezitter van Elst, Everhard, die zich verbonden had met heidense vreemdelingen, ongetwijfeld de Friezen. Een typisch grenslandverschijnsel.

hij bijzonder gevaarlijk voor Redbad, aangezien zijn erfgoederen juist in ons Nifterlake lagen, dus aan de grens van het Frankische machtsgebied. Tot die goederen mogen we namelijk rekenen Zwesen (*Vita S. Liudgeri*, blz. 9), Werina of Werinon (*ibid.* blz. 32) en waarschijnlijk ook de goederen langs de Vecht, die in de 10e eeuw in bezit zijn van het door Liudger gestichte klooster Werden. Welnu, het feit dat Redbad vóór 714 deze goederen aan Wursing ontnam, betekent, dat hij nog heerste in Nifterlake en de Frankische rijksgrens niet verder kwam dan de Rijn. Van plm. 650 tot 718 behoorde Nifterlake dus zeker, vóór 650 misschien tot het Friese rijk; dat het intussen sterk onder invloed stond van de naburige Frankische macht, blijkt uit Wursings geschiedenis.

In 718 verslaat Karel Martel de Friezen en herovert hij Utrecht, waar hij Willibrord weer als bisschop installeert. Van nu af aan begint voor deze bisschopszetel de oorkondentraditie. Doch Karel Martel blijft niet bij de Rijn grens staan. Hij verovert in één moeite door Nifterlake, waar Wursing zich weer in het bezit van zijn goederen kan stellen en waar Bonifatius de prediking begint¹⁴). Nifterlake en weldra geheel Friesland behoren nu voor goed tot het Frankische rijk. Dat het tezamen met sinds lang over de vroegere Rijn grens gelegen plaatsen als Utrecht en Vechten tot één gebied, één gouw, gerekend werd, mag vreemd heten. Dit zou aldus verklaard kunnen worden, dat de naam Nifterlake aanvankelijk alleen gold voor de streek ten zuiden van de Oude Rijn en daarna tot op het tegenoverliggende deel werd uitgebreid¹⁵). Ook is echter mogelijk, dat de naam, reeds vóórdat de Rijn een grens tussen Franken en Friezen vormde, voor het gehele latere Nifterlake gegolden heeft. Jammer genoeg is het mij niet mogelijk met zekerheid een verklaring van de naam Nifterlake te geven en zo enig licht te werpen op de oorspronkelijke omvang van dit gebied (men zie hiervoor het aanhangsel over de naam Nifterlake).

Aangaande het bestuur in ons gebied hebben we geen directe gegevens. Dat er een graaf als koninklijk ambtenaar werkzaam geweest is, is waarschijnlijk en blijkt wellicht uit de oorkonde van 751, waarin Pippijn immuniteit verleent aan de Utrechtse kerk voor al haar goederen¹⁶). In dit stuk wordt, zoals te doen gebruikelijk, de graaf verboden, zijn gezag op die goederen uit te oefenen. Deze oorkonde ver-

¹⁴) *Vitae Sancti Liudgeri*, ed. W. Diekamp, Münster 1881, blz. 9 en zie noot 19.

¹⁵) Uitbreiding van Noord naar Zuid ligt niet in de rede.

¹⁶) *Ob. Utr.*, 40.

meldt, dat eenzelfde verbod reeds uitgevaardigd was door de koningen Chlotarius IV (718—719) en Theodericus IV (721—737)¹⁷⁾.

Wat de kerstening betreft, deze zal zo dicht bij Utrecht wel snel verlopen zijn, waarbij zeker Wursing en de zijnen een werkzaam aandeel gehad zullen hebben¹⁸⁾. Dezen waren christenen, die door Karel Martel werden gebruikt, om de positie van het Christendom verder te versterken; hij gaf hen daartoe goederen in leen. Minder baatzuchtig was het werk van Bonifatius. Liudger zelf vermeldt in zijn Leven van Gregorius¹⁹⁾, dat deze ten zuiden van het Almere (de latere Zuiderzee) gepredikt heeft; eerst in Woerden, toen in Attingahem aan de Vecht en tenslotte in Velzen, omdat deze plaats dicht bij de heidenen lag. Het is niet te boud, om aan te nemen, dat Bonifatius vanuit Attingahem vooral in Nifterlake en aangrenzende gebieden gewerkt heeft. In de 11e eeuw heeft de abdij Werden nog bezittingen in Attingahem²⁰⁾, die wel afkomstig zullen zijn van Liudger en zijn familie; in dat geval zou Bonifatius dus een van de goederen van Wursing, Liudgers grootvader, als operatiebasis hebben gebruikt. Waar dit plaatsje gelegen heeft, is niet meer te achterhalen, maar, als we mogen aannemen, dat op die basis al vroeg een kerk ontstond, dan zou hetzij Loenen, hetzij Nederhorst den Berg in aanmerking kunnen komen (zie beneden). De familie van Wursing bleef ook verder een steun voor de christelijke kerk. Zijn kleinzoon Liudger, 742/3 te Zwesen in Nifterlake geboren²¹⁾, werd de eerste bisschop van Münster, diens broer Hildigrim de eerste bisschop van Halberstadt. We mogen wel aannemen, dat met zulke krachten de kerstening in Nifterlake voorspoedig verlopen is.

Aanvankelijk zal de enige kerk van de gouw wel in Utrecht gestaan hebben, maar weldra kwamen er kerken bij. Van Liudger is bekend, dat hij op zijn erfgoed Werina een kerk stichtte²²⁾. In het begin van de 10e eeuw wordt die kerk nog genoemd: uit een goederenlijstje van het door Liudger gestichte klooster Werden blijkt, dat dit klooster dan drie kerken bezit: die van Naarden, Werinon en Muiden. Als die kerk in het begin van de 10e eeuw nog genoemd wordt, mogen we aannemen, dat hij de Noormannentijd heeft overleefd; dan vragen we natuurlijk: waar stond die kerk? Wat is dat Werinon? Zo een

17) Zie mijn noot 10 aangehaalde artikel.

18) Post, t.a.p.

19) Mon. Germ. Hist. SS. XV, 67.

20) Ob. Utr., 208.

21) Ob. Utr. 91: *Suecsnon ubi natus est sanctus Ludgerus.*

22) Vitae Sancti Liudgeri, blz. 32; zie mijn opmerking in It Beaken t.a.p.

kerk kan toch niet zo maar verdwenen zijn en dan moeten we wel aannemen, dat de naam van de plaats veranderd is²³). Nu is het opvallend, dat de kerk van Loenen aan S. Liudger gewijd is, een wijding die eigenlijk alleen maar te begrijpen is als deze kerk eens het eigendom van Werden was en/of door Liudger gesticht was²⁴). Immers, de verering van Liudger komt in het Sticht pas vrij laat tot ontwikkeling, terwijl de kerk toch zeker al in 1275 bestond. Het schijnt dus niet-onmogelijk, dat de kerk van Liudger die van Loenen en deze dus een van de oudste kerken van Nifterlake is. Een moeilijkheid is echter, dat de levensbeschrijving van Liudger door Alfrid ook mededeelt, dat dit Werina „*secus mare*” „bij de zee” lag. Indien we dit letterlijk nemen, dan kan Loenen toch moeilijk in aanmerking komen en blijft de ligging van Werinon onbekend. Nu staat deze vermelding van *Werina secus mare* in een zeer speciale context. Er wordt namelijk verhaald, dat Liudger in deze plaats een droom had, waarin de zon door een noodweer uit het noorden werd verdreven. Toen hij wakker werd, was hij zeer ontroerd en verklaarde zijn droom als een voorteken, dat de Noormannen deze „*maritima loca*” deze „aan zee gelegen gebieden” zouden verwoesten. Toen Alfrid plm. 840 dit verhaal schreef, hadden de Noormannen al meer dan eens ons land en ook Nifterlake bezocht: in 834 al trekken ze langs Utrecht naar Dorestat, dat verwoest wordt. Zou Alfrid, die in Werden, ver in het binnenland dus, schreef, dan niet met die „*maritima loca*” heel westelijk Nederland tot en met Dorestat bedoeld hebben en staat dit ons dan niet toe, de vermelding „*secus mare*” niet al te letterlijk te nemen: voor Alfrid in het verre Werden lag Loenen toch wel dicht bij zee. Ik wil echter niet aandringen en erken dus, dat ik geen dwingend bewijs kan leveren. In ieder geval wijst het Liudger-patro-

²³) Dit lijkt wel een erg willekeurige bewering, maar in het „prae-administratieve tijdperk” kwam dat wel meer voor. In het kader van mijn hypothese is het denkbaar, dat Lona (Loenen) aanvankelijk de naam van een groter gebied was, waarvan Werinon maar een buurtje was (vgl. Tijdschr. v. Gesch. LXXV, 1962, 183 v.). Dit moeten we trouwens wel aannemen, daar Werden in de 10e eeuw al het land in Werinon bezat, doch graaf Hatto goederen in Loenen. Misschien mogen we ook denken aan een verplaatsing van de kerk, toen het erop aan kwam een oorspronkelijk houten bouwwerk door een stenen te vervangen. Ook als men Werinon in Nederhorst den Berg plaatst, moet men naamsverandering aannemen.

²⁴) Nog sterker: de kerk is gewijd „in die eere Goids ende Marie... ende in die eere van sinte Lugerus”, wat aardig parallel loopt met de oorspronkelijke wijding van Werden zelf: S. Salvator, Maria en Petrus. Zie voor dit alles H. J. Kok, Proeve van een onderzoek van de patrocinia in het middeleeuwse bisdom Utrecht, Assen 1958, 76 vv.

cinium van de kerk van Loenen toch wel op zeer oude banden tussen deze kerk en het klooster Werden en mogen we wel aannemen, dat Loenen ten dele tot de erfgoederen van Liudger behoorde.

Een tweede zeer oude kerk in Nifterlake lijkt me die van Nederhorst den Berg. De oudste delen van het huidige gebouw dateren reeds uit de 12e eeuw en vooral de patroonheilige, Sint Willibrord, wijst op hoge ouderdom. Men kan zich zelfs afvragen, of Werina niet hier te zoeken is, in welk geval Liudger dus een Willibrord-kerk gesticht zou hebben. Nu zegt Muller in zijn bekende werk *De kerkelijke Indeeling van het Bisdom Utrecht* ('s-Gravenhage 1921, blz. 351), dat de kerk van Nederhorst den Berg een dochterkerk van die van Naarden was, hetgeen zou blijken uit het feit, dat hij in 1569 nog een cijns aan Naarden moest betalen. Is dat zo zeker? In het verslag van de kerkvisitatie van Naarden uit 1569²⁵⁾ wordt onder de inkomsten van de Naardense kerk o.a. genoemd: uit de afsplitsing van de kerk van Berch (*ecclesie de Berch*) 45 stuivers, uit de afsplitsing van de kerk van Huysen 2 mud koren, uit de afsplitsing van het klooster der Maagden 47 stuivers etc. Op blz. 385 wordt dan nog gesproken over landerijen bij den Berch (*prope den Berch*). Hierop grond Muller zijn mening. Deze vermelding echter gaat toch over vrij recente afsplitsingen, waartussen die van Nederhorst, die zeker al in de 12e eeuw geplaatst zou moeten worden, vreemd afsteekt. Bovendien: Nederhorst den Berg heet in de middeleeuwse kerkelijke bronnen altijd *Horst of Nederhorst*²⁶⁾, nooit „berch”. Zou die afgescheiden kerk niet die van Muiderberg kunnen zijn geweest, al moet ik toegeven, dat ik dit in kerkelijke bronnen evenmin ooit als „Berch” vond aangeduid? Voor deze veronderstelling pleit, dat de pastoor van Naarden in 1299 de tienden van Muiderberg bezat²⁷⁾ en wel *ex parte prebende presbyterialis*, dus voor zijn onderhoud als priester. In 1324 wordt in Muiderberg een kapel gesticht ter nagedachtenis van de daar vermoorde Floris V²⁸⁾. Er wordt echter niet vermeld in welke parochie deze kapel, die later parochiekerk zou worden, toen lag. Enklaars bewering²⁹⁾, dat Muiderberg toen niet tot Gooiland (dus tot Naarden)

²⁵⁾ Werken Hist. Genootschap, 3e Serie, 29, 377.

²⁶⁾ Bijv. de lijsten afgedrukt in J. G. C. Joosting - S. Muller, Bronnen voor de Gesch. der kerkelijke rechtspraak in het bisdom Utrecht, 1e afd., I ('s-Grav. 1906); S. Muller, Registers en Rekeningen van het bisdom Utrecht, I 665, 671, 700, II 296, 415.

²⁷⁾ Ob. Holl. Zeel. II, 1068; vgl. Van Mieris II, 265.

²⁸⁾ Van Mieris II, 344.

²⁹⁾ Geschiedenis van Gooiland I, 121.

behoorde, daar het door de graaf tot Amstelland gerekend werd, snijdt geen hout. In die tijd werd immers heel Gooiland tot het *baljuwschap* Gooiland gerekend. Mijns inziens is er, gezien die tiendkwestie, wel reden om aan te nemen, dat de latere parochie Muiderberg, althans voor een groot deel ³⁰⁾ van Naarden is afgesplitst en dat hierop die vermelding van 1569 omtrent de cijns voor de afscheiding van de kerk van Berch betrekking heeft. Nederhorst den Berg is dan geen dochterkerk van Naarden en kan dus zeer oud zijn, zoals bovengenoemde gegevens reeds suggereerden.

Is ook in het zuidelijk gedeelte van Nifterlake zo een oude kerk aan te wijzen? Maarssen? Breukelen? Ik heb daarvoor geen aanwijzing kunnen vinden.

Van Noormannenheerschappij tot bisschoppelijk gezag

De invallen der Noormannen en de oprichting van Noormannenrijkjes zijn voor deze streken als een caesuur van enige betekenis te beschouwen. Vanaf 834 komen ze geregeld op bezoek; het rijke Dorestat is de trekpleister. Om de geregelde rooftochten tegen te gaan hebben de Frankische koningen naar een homeopathisch middel gegrepen: ze stelden in de bedreigde gebieden een Noorman als grenswachter aan en gaven hem de heerschappij daarover. Plm. 850 treffen we hier de Deen Rorik in die functie aan, later Godfried de Noorman, totdat deze in 885 vermoord wordt. Dorestat, Kennemerland en zeker ook Nifterlake lagen in het zo beschermde gebied. Beide Noormannenvorsten bekeerden zich tot het Christendom, maar wie zal zeggen, hoe diep dat ging? In ieder geval was hun bescherming niet afdoende: in 857 tenminste besloot bisschop Hunger Utrecht te verlaten wegens de verwoestingen door de Noormannen aldaar aangericht. Pas in 918 was de kust weer zo veilig, dat bisschop Balderik zijn zetel naar Utrecht kon terugplaatsen.

Ik sprak over een caesuur, maar misschien is dit woord iets te zwaar en geldt het eigenlijk in hoofdzaak voor de kerkelijke administratie. Voor de gewone plattelandsbevolking zal materieel gezien niet zo veel veranderd zijn en zelfs bestuurlijk was er nog een zekere continuïteit, want ook onder de Deense hertogen horen we nog van graven. Voor de kerk moet het echter een duistere tijd zijn geweest. Niet alleen geestelijk — we horen van terugkeer tot het heiden-

³⁰⁾ In ieder geval behoorde het, zuidelijk deel van de Keverdijk tot Muiden (Rechtsbronnen van Gooiland, blz. 116; vgl. echter blz. 473).

dom ³¹⁾ —, maar ook materieel. De lange afwezigheid van de bisschop zal geen goed gedaan hebben aan de beginnende parochiële organisatie en vooral: veel kerkegoed moet door leken in bezit genomen zijn. Dat bovengenoemde graven zich daarbij niet onbetuigd lieten, blijkt uit een aantekening, volgens welke graaf Gerulf, de stamvader van het Hollandse Huis, de visrechten ten Noorden van Leiden geüsurpeerd had ³²⁾. Als bisschop Balderik in 918 naar Utrecht terugkeert, staat hem dus een belangrijk opbouwwerk te wachten. Hierbij zal hij weldra de volledige steun van de Duitse koningen uit het Saksische Huis krijgen, die de Utrechtse bisschoppen door verschillende schenkingen tot belangrijke wereldlijke machthebbers zullen maken ³³⁾. Aan de andere kant treft Balderik verschillende grafelijke geslachten aan, die zich in die verwarde tijd breed gemaakt hebben en met hun macht de bisschoppelijke belangen bedreigen. In het westen is dat de familie der Gerulfingen ³⁴⁾; Gerulf, de stamvader van het Hollandse Huis, hebben we al ontmoet als usurpator van kerkelijk goed. Hij had deel genomen aan de moord op zijn superieur, Godfried de Noorman, en was daardoor bij de koning in de pas gekomen. Zijn zoon Dirk (I) volgt hem op in enige graafschappen in het latere Holland, zijn andere zoon Waldger, een belangrijk man in die dagen, was graaf in Teisterbant ³⁵⁾, Nifterlake en wellicht ook in het daartussen liggende gebied Lake en Isla, waar hij in ieder geval goederen bezat (Ob. Utr. 106). Dat hij graaf van Nifterlake was, wordt nergens gezegd, maar we weten, dat hij er de tol van Muiden in leen had (Ob. Utr. 120). Bovendien kennen we een oorkonde van Otto II, anno 975 ³⁶⁾, waarin sprake is van goederen in Muiden, in de gouw Nifterlake, in het graafschap van Radbod. De oncritische uitgave van dit deel van het Oorkondenboek van Utrecht maakt, dat Vermast ³⁷⁾

³¹⁾ Leven van Radbod, Bijdr. Meded. Hist. Gen. XXXV (1914), 165.

³²⁾ Gosses in Bijdr. Vad. Gesch. en Oudhk. 5e S. II (1915), 122 vv.

³³⁾ Wat echter precies de oorsprong is van het uitgebreide landsheerlijke gezag, dat de bisschoppen later in het Sticht, dus ook in Nifterlake, hebben, is niet bekend. Zie hiervoor Niermeyer in Algemene Geschiedenis der Nederlanden, II, 75.

³⁴⁾ Zie laatstelijk P. G. F. Vermast in Nederlandsche Leeuw LXVI (1949), 259—313, 330—410, 419—435 en de literatuur aldaar.

³⁵⁾ Dit concludeert men uit Ob. Utr. 118 en uit Alperti Mettensis De diversitate Temporum c. 8, waar sprake is van Waldgers verhouding tot het klooster in Tiel. Als die conclusie juist is, kan Teisterbant toen nog niet het vaste ambt van de praefectenfamilie der Ansfrieden zijn geweest, zoals Ter Kuile wil (Versl. Meded. Ver. Oudvad. Recht IX, 596 vv.

³⁶⁾ Ob. Utr. 135 = Mon. Ger. Hist. Diplomata Ottonis II, 107.

³⁷⁾ a.w. 1949, 266.

nog kon menen, dat deze Radbod plm. 975 graaf geweest kon zijn. Ziet men echter de uitgave van Sickel in de Monumenta na, dan blijkt duidelijk, dat dit hele stuk een letterlijke herhaling is van een nu verdwenen oorkonde van Oto I uit 953. Dergelijke letterlijke herhalingen kwamen vrij vaak voor. Zo is ook Ob. Utr. 134 van Otto II, anno 975 en van dezelfde datum als bovengenoemd stuk, een letterlijke herhaling van Ob. Utr. 120 van Otto I, anno 953 (tot en met het voor Otto II zinloze: *quod Waldgero jam olim in beneficium concessum habuimus*). Het laatste werkstuk van de diktator van de verloren gegane oorkonde van Otto I is juist dit stuk Ob. Utr. 120, zodat we, gezien de samenhang, dit verloren stuk op dezelfde datum mogen plaatsen. De genoemde Radbod nu was de zoon van Waldger, zoals bijv. blijkt uit Ob. Utr. 118. Daarom mogen we aannemen, dat ook Waldger graaf in Nifterlake was.

Ik denk, dat van alle potentatjes, deze Waldger en zijn zoon wel de lastigste voor Balderik konden worden. Niet alleen beheersten zij Utrechts weg naar zee³⁸⁾ — denk aan de tol te Muiden in Walgers handen — maar bovendien lagen in hun graafschappen heel wat bezittingen van de Utrechtse kerk, die ze in het ergste geval konden trachten te roven, maar waar ze anders toch zeker zouden kunnen proberen hun volledig grafelijk gezag te doen gelden, ondanks de immuniteit, die dit kerkegoed genoot. Een potentieel gevaar van de eerste orde dus, al blijkt nergens, dat het tot daden gekomen is.

Het moet voor Balderik van het grootste belang geweest zijn, deze lastpost onder de rook van Utrecht kwijt te raken, doch ondanks zijn rang en positie³⁹⁾ was hij niet in staat dit allèen te bewerken. De hulp van rijksgezag was hierbij onontbeerlijk en hiermee wordt de positie van Waldger een van de vele facetten in de strijd, die de Duitse koningen Hendrik I en Otto I voeren, om eindelijk het glibberige Lotharingen in hun greep te krijgen.

Het zou te ver voeren, om deze grote strijd te beschrijven⁴⁰⁾; ik beperk me dus tot de paar gegevens, die we hebben over de positie van de graven van Nifterlake en de Utrechtse bisschoppen. Aanvankelijk schijnt de verhouding goed te zijn en volgen ze dezelfde politieke koers. In 914 had Waldger al bij de Duitse koning geïnterveniëerd ten gunste van Balderiks voorganger Radbod (Ob. Utr. 94); beiden

³⁸⁾ De oude Rijnmond was toen al niet meer van belang.

³⁹⁾ Post, a.w. 61 v.

⁴⁰⁾ Zie H. Sproemberg t.a.p.; R. Parisot, *Le royaume de Lorraine sous les Carolingiens (843—923)*, Paris 1899; J. F. Niermeyer in *Algemene Gesch. der Nederlanden* I 371 vv., II 2 vv.

verschijnen twee jaar later in het kamp van de Westfrankische koning Karel de Eenvoudige ⁴¹). Ook in de volgende jaren volgen graaf en bisschop een gelijke koers in het heen en weer tussen Franse en Duitse koning. In 921 staan Waldger en bisschop Balderik aan de zijde van Karel de Eenvoudige als medeondertekenaars van het verdrag van Bonn met de Duitse koning ⁴²). In 923 wordt Karel de Eenvoudige door één van zijn machtige vazallen gevangen genomen en is daardoor voor goed uitgeschakeld. In Lotharingen volgt een chaotische tijd, die in 925 hiermee eindigt, dat de Duitse koning Hendrik I het oppergezag in Lotharingen — en nu voor goed — in handen krijgt. De ongedateerde oorkonde Ob. Utr. 97, waarin Hendrik I bepaalde rechten van de Utrechtse kerk bevestigt, moet wel van na 925 dateren ⁴³). De verhouding tussen de koning en bisschop Balderik was nu zo goed, dat 's konings zoon Bruno aan de Utrechtse bisschop ter opvoeding werd toevertrouwd. Heeft Waldger lont geroken? Heeft hij begrepen, dat, als de Duitse koning eens werkelijk krachtig in deze streken zou gaan optreden, zijn belangen wel eens aan die van de bisschop zouden kunnen worden opgeofferd? Het is mogelijk. In ieder geval is zeker, dat toen Otto I, die in 936 Hendrik I opvolgde, duidelijk maakte, dat het hem ernst was met zijn gezag en toen als antwoord daarop verschillende Lotharingse groten in opstand kwamen ⁴⁴), dat toen ook Waldgers opvolger, graaf Radbod, zich bij het verzet aansloot. We mogen dit opmaken, ten eerste uit het feit dat oom Dirk zeker van de partij was ⁴⁵) en ten tweede uit dat wat volgen zou. De slag bij Andernach (939), waarin Otto overwinnaar bleef, betekende het einde van de opstand. In de nu volgende jaren liquideert Otto het machtscomplex, dat eens door Waldger opgebouwd was; verschillende delen ervan worden aan de Utrechtse kerk geschonken en door middel van de oorkonden over deze schenkingen kunnen we ons enigszins een beeld van het gebeurde vormen.

Waldger heeft volgens Ob. Utr. 120 indertijd nog de tol van Muiden van Otto I in leen ontvangen. Hij moet dus in 936, toen Otto koning werd, nog geleefd hebben. In 944 (Ob. Utr. 106) wordt vermeld, dat zijn zoon Radbod hem opgevolgd was, zodat hij toen zeker dood

⁴¹) P. Lauer, *Recueil des actes de Charles le Simple* (Paris 1949) no. 84.

⁴²) Ob. Utr. 98. Zij volgen hierin de politiek van vrijwel alle Lotharingse vorsten o.a. van de aartsbisschop van Keulen. Nog in 922 krijgt Waldgers broer Dirk een schenking van de Franse koning, Obreen, Ob. van Holl. en Zeel. 2, 22.

⁴³) Zo ook Niermeyer, *Alg. Gesch. der Nederlanden*, II, 4.

⁴⁴) Niermeyer, t.a.p.

⁴⁵) Niermeyer, a.w. 6.

was; dat werd ook hoog tijd, daar hij al in 898 in de politiek was (hij pleegde toen een moord). Indien mijn boven gegeven visie juist is en Radbod betrokken was bij de opstand van 939 en niet die van 944, die zich trouwens in Henegouwen afspeelde, dan moet Waldger tussen 936 en 939 overleden zijn. Zijn zoon Radbod volgde hem op als graaf in Nifterlake, dat in de verloren oorkonde van 953 het graafschap van Radbod genoemd wordt, in de goederen in Lake en Isla (Ob. Utr. 106) en als graaf in Teisterbant (Ob. Utr. 118). Na de opstand van 939 verloor hij veel van zijn macht. Zijn goederen in Lake en Isla werden in 944 aan de Utrechtse kerk geschonken, het graafschap Teisterbant werd toevertrouwd aan een zekere Hatto. In Ob. Utr. 118 wordt tenminste verteld, dat het klooster te Tiel verrijkt werd door Waldger en zijn zoon Radbod en ook door Hatto en door hun voorgangers: *a Waldgero et a filio ejus Radbodone necnon et Hattone et illorum antecessoribus*⁴⁶); *necnon* et maakt Hatto mijns inziens duidelijk van de Waldger-familie los⁴⁷). En in Nifterlake? We vinden dezelfde graaf Hatto in het bezit van goederen in Loenen (Ob. Utr. 120), maar graaf was deze er niet, want in een oorkonde uit hetzelfde jaar wordt Nifterlake het graafschap van Radbod genoemd (zie boven). Heeft Radbod dit graafschap mogen behouden, zoals zijn oom Dirk zijn graafschappen in het latere Holland? Of werd het graafschap slechts naar de laatst bekende graaf genoemd, maar werd het grafelijk gezag er sinds zijn val op andere wijze uitgeoefend? In dat laatste geval zou men toch wel moeten denken aan wat later de graven van Utrecht genoemd zullen worden⁴⁸), bisschoppelijke ambtenaren dus; me dunkt echter, dat de jaren veertig van de 10e eeuw nog te vroeg zijn voor een dergelijke figuur, zodat ik geneigd ben aan te nemen, dat Radbod inderdaad nog graaf was. Een machtige positie kan hem dat niet meer opgeleverd hebben; het kerkelijk bezit genoot immuniteit, de tol te Muiden schijnt hij niet meer in leen gehad te hebben⁴⁹); waarschijnlijk viel het tolbeheer met dat over de koninklijke villa in Muiden onder een koninklijk procurator.

Overigens schijnt bovengenoemde Hatto ook geen gelukkige greep geweest te zijn. Volgens Ob. Utr. 120 heeft de koning zijn goed in Eck

⁴⁶) *Antecessor* kan zowel „voorganger” als „voorouder” betekenen.

⁴⁷) Gewoonlijk ziet men in die Hatto een broer van Radbod; zo bijv. reeds S. Hirsch, *Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich II* (Berlin 1862), 345 noot 4. Ik geloof dat niet.

⁴⁸) A. J. Maris, *Van voorgedij tot maarschalksambt* (Utrecht 1953), speciaal Hst. III en IV.

⁴⁹) In 953 wordt alleen Waldger als leenman van deze tol genoemd.

„wegens zijn misdaad” *pro sui ipsius commissu* geconfisceerd. Die misdaad moet vóór 949 hebben plaats gevonden, want in dat jaar beschikt de koning al over goederen te Beek en Ewijk, die aan Hatto en zijn broeder hadden toebehoord, maar hen wegens hun ontrouw ontnomen waren⁵⁰). In 950 volgen dan de Tielse goederen (Ob. Utr. 118). Hatto zal dan ook wel geen graaf in Teisterbant meer zijn; in 969 is dit graafschap in handen van Ansfried⁵¹).

Intussen profiteert vooral de Utrechtse kerk van de ondergang van deze familie. Ik vermeldde reeds, dat zij de goederen in Lake en Isla kreeg. In 950 volgen dan de bezittingen in Tiel en in 953 Hatto's goederen te Eck. Maar het is vooral in Nifterlake, dat de kerk bedacht wordt. In 949 krijgt ze de visserij, die de koning in Muiden en op het Almere bezat, benevens de koggeschuld, waarschijnlijk een soort belasting (Ob. Utr. 113). In 953 wordt dit bezit uitgebreid: de koning schenkt dan alles, wat hij in de villa Muiden bezit, daarbij inbegrepen de tol, die Waldger vroeger in leen had en die bij de villa hoorde, nogmaals de gehele visserij op het Almere, het land, dat Hatto te Loenen had, en verder alles wat de koning aan beide zijden van de Vecht bezat, welk laatste bezit zodanig beschreven wordt, dat het de indruk maakt, nog hoofdzakelijk uit woeste grond en moeras te bestaan (Ob. Utr. 120). In hetzelfde jaar (Ob. Utr. 135)⁵²) wordt deze schenking nog nader gepreciseerd: alles wat de Utrechtse kerk nog niet te Muiden bezat⁵³) en de tol, waarbij gestipuleerd wordt, dat de bisschop deze tol zo nodig naar Utrecht mag verplaatsen.

Hiermee is vrijwel al het oudtijds bewoonde gebied van Nifterlake (alleen van Nederhorst den Berg en van Werinon, indien dit een deel van Loenen is, weten we het fijne niet) in handen van de bisschop: in het zuiden het grote complex Vechten-Utrecht-Zwesen-Maarssen, in het midden het vroegere grafelijke bezit te Loenen, in het noorden de voormalige koninklijke villa te Muiden en verder de woeste gronden aan weerszijden van de Vecht. Voor een graaf is in deze streek dan eigenlijk geen plaats meer⁵⁴). Het gezag wordt voortaan uitgeoefend door ambtenaren van de bisschop. Als zodanig treffen we

⁵⁰) Mon. Germ. Hist. Diplomata Ottonis II, 115.

⁵¹) Ter Kuile t.a.p. 600.

⁵²) Zie boven voor de vooroorkonde die hierbij gebruikt werd.

⁵³) Ten onrechte meent men, dat hierbij ook de kerk te Muiden aan Utrecht kwam (zo bijv. Muller a.w. 348). Deze was met het kerkland, bezit van Werden zodat de koning er niet over beschikken kon. De interpretatie dezer schenkingen door Oppermann (Westdeutsche Zeitschr. XXVIII, 1909, 177) klopt niet met de teksten.

⁵⁴) Zie ook Maris t.a.p.

later aan: in het zuidelijke complex de graaf van Utrecht, in het noorden de villicus van Muiden⁵⁵), naast wien we — meer naar het westen — de villicus van Amstel aantreffen. Of de graaf van Utrecht aanvankelijk — zeg plm. 1000 — in heel Nifterlake dit gezag representeerde, is niet meer te zeggen.

Na Radbod, de laatste graaf, verdwijnt Nifterlake als eenheid uit de geschiedenis. Nieuwe kaders ontstaan; eerst is het opgenomen in het grotere geheel van het bisschoppelijke machtsgebied; later ontwikkelt zich hierbinnen in het noorden het grote machtscomplex van de Heren van Amstel, dat tenslotte overgaat in handen van de graaf van Holland, waardoor het voormalige Nifterlake voorgoed in tweeën wordt verdeeld. Van een geschiedenis van Nifterlake kan na Radbod niet meer gesproken worden.

D. P. BLOK

⁵⁵) We treffen hem aan in 1105, Ob. Utr. 273.

Aanhangsel:

OVER DE NAAM NIFTERLAKE

Schönfelds verklaring ¹⁾: *niftar* = bijvorm van *neven*, dus de betekenis is „neven, naast de Laak” (*laak* = rivier), berust op een onwaarschijnlijk bedenksel; *niftar* als bijvorm van *neven* oftewel (daar *neven* is ontstaan uit *an-eban*) *iftar* als bijvorm van *even* vindt nergens steun en is niet te rijmen met de meest waarschijnlijke etymologie van *even* (uit **imno-*, verwant met latijn *imago*). Dan kan men nog eerder denken aan oudnoors *eptir*, in runen ook *iftiR*, vgl. gotisch *iftuma* naast *aftuma*, *aftra*, „na, achter, langs”, waarbij men dan de vorm **an-iftir*, *niftir* construeren kan. De naam kan dan betekenen hetzij, als streeknaam „het gebied langs of achter de Laak”, hetzij, als waternaam „de Laak, die ergens achter, ergens langs stroomt”, zoals Medemblik, vroeger *Medemalacha*, betekent „de laak, die in het midden stroomt” ²⁾. In het eerste geval moet met die „laak” wel de Vecht bedoeld zijn en is de latere dekanaatsnaam *Iuxta Vechtam* een aardige parallel van de gouwnaam, misschien zelfs wel een voortzetting ervan via een te veronderstellen nevenvorm van de gouwnaam **Niftarvechta*, die dan nog voortleeft in de plaatsnaam *Nichtevecht*. Daar het veronderstelde *niftar* wel een adverbium zal zijn, voel ik echter meer voor de tweede mogelijkheid. Hierbij moet dan de gouw regelrecht naar het water genoemd zijn, iets wat wel meer voorkomt in deze streken ³⁾.

Alleen, dat water kan niet de toenmalige Vecht geweest zijn, want dan zou de gouw toch gewoon *Vechta* geheten hebben. Nu is het met die oude Vecht een eigenaardige zaak. De hoofdstroom liep vroeger op twee plaatsen veel westelijker dan nu ⁴⁾. De eerste westwaartse afwijking liep van Breukelen over Ter Aa en Nieuwer ter Aa naar Nieuwersluis; de tweede liep van Loenen naar Loenersloot, volgde dan een deel van de Angstel en het Gein en kwam in Weesp weer met de oostelijke tak samen. Hierbij zij even opgemerkt, dat het vroeger zeer vaak voorkwam, dat delen van een rivier aparte namen hadden,

¹⁾ Nederlandse Waternamen, Amsterdam 1955, 285.

²⁾ Vgl. mijn opstel in West-Friesland Oud en Nieuw, XXVI (1959), 18 vv., waar ook Oterleek en Overleek besproken worden.

³⁾ P. von Polenz, Landschafts- und Bezirksnamen im frühmittelalterlichen Deutschland, I (Marburg 1961), 254.

⁴⁾ Zie voor het volgende Maandblad Oud-Utrecht XXVIII (1955), 86 vv., waar Perks de resultaten van Vinks bodemonderzoek samenvat.

die pas langzamerhand door de „hoofdnaam”, vaak die van de bovenstroom, verdrongen werden. Vergelijk nu nog onze rij: Hollands Diep, Volkerak, Krammer en ook de naamgeving van de Brabantse riviertjes. Zo zal *Weesp* oorspronkelijk de naam van een onderdeel van deze oude westelijke hoofdstroom geweest zijn (*Gein* daarentegen kán een ontlening zijn aan het Gein ten zuiden van Utrecht). Onjuist lijkt me de mening van Perks, dat het geheel eenmaal de betrekkelijk jonge naam *Aa* gedragen zou hebben, dit wegens *Ter Aa* en wegens de oude naam van Muideren: *Amuthon* = Aa-muideren, Aa-monding. Men vergelijk hiermee *Amuthon* = Emden aan de mond van de Eems, die van ouds zo heet. *Amuthon* is in zijn geheel een soortnaam geweest „riviermonding” betekenend, die tot plaatsnaam werd.

Nu is het mogelijk dat die oostelijke tak van de Vecht, die aanvankelijk de minst belangrijke was, de *Niftarlaka* „de Achterlaak” geheten heeft, later vervangen door **Niftarvechta*, voortlevend in de naam Nichtevecht. Dat voor de westelijke tak ook wel het woord *laka* gebruikt werd, blijkt uit het feit, dat het gedeelte van Loenen tot voorbij Loenersloot oudtijds *Lonoralaka* „de Loenense laak” genoemd werd⁵⁾. Het feit, dat de gouw naar die „achterlaak” genoemd werd, kan er dan op duiden, dat toen reeds de oostelijke tak de belangrijkste geworden of aan het worden was.

Tot zover schijnt alles wel aardig te kloppen, maar dit verandert, als we er andere namen, die met *nifter-* beginnen, naast leggen. *Nichtern*, vlak over de Duitse grens bij Ahaus, 1147 *Nichterdunc*⁶⁾, kan als „achterdonk” geen moeilijkheden opleveren. *Ichtern* bij Lüdinghausen, 9e eeuw *Ihteri*, *Nihteri*, kunnen we desnoods nog apart houden, daar het niet zeker is dat het *niftar-* bevat. Doch de naam van de Ittergouw bij Kassel, 1016 *Nihterga*, doch 738 *Nistresi*, 9e eeuw *Nitherseo*, 10e eeuw *Nihtersi*, *Nihtherse*, die dus oorspronkelijk wel een woord *Niftar* + *s-*suffix zal zijn⁷⁾ en de Nederlandse naam *Nifterik*, 1117 *Nifterka*, dat wel een *-k-*suffix moet hebben, zijn met

⁵⁾ Zie mijn aantekening over de naam Loenen in Mededelingen v. Naamkunde, XXXIX (1963); de naam Angstel = Amstel (Schönfeld, a.w. 43) moet zich pas later zover naar het Zuid-Oosten hebben uitgebreid.

⁶⁾ Zie voor de vormen, doch niet voor de verklaring van de volgende namen H. Kaufmann, Genitivische Ortsnamen (Tübingen 1961), 23 en Förstemann-Jellinghaus, Altdeutsches Namenbuch 3, II, 1, 1549.

⁷⁾ Het onbegrepen *Nihtersi* werd veranderd in een begrijpbaar *Nihterga* (= -gouw) en dit werd weer aangepast aan de naam van de aldaar stromende rivier de Itter. Ik heb nog gedacht aan de mogelijkheid, dat *-seo*, *-sí*, *-se* een tweede element hd. *See*, „meer” kon zijn, doch ik heb geen meer van enige importantie op de kaart kunnen ontdekken (behalve moderne stuwmeren).

het bovenstaande moeilijk in overeenstemming te brengen. Immers een suffix-afleiding van een dergelijk adverbium is onwaarschijnlijk. Als dus deze namen inderdaad in verband staan met ons Nifterlake, dan zijn we gedwongen, een andere verklaring te zoeken. Ik geef dan in overweging een afleiding van de wortel van het oudengelse werkwoord *nipan* „donker worden” met het suffix igm. *-tero-, zodat **Niftara* als waternaam oorspronkelijk „de donkere” zou betekenen.

Het Muiderslot en Amsterdam

De excursie, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van ons genootschap op 28 juli 1962 gehouden, bracht de deelnemers o.a. naar het Muiderslot. Over dit kasteel in de Vechtstreek zwijgen de bronnen vaker dan men zou verwachten, hetgeen niet toevallig is. Het lag niet aan de gewone verkeersweg van Utrecht via Nieuwersluis en Ouderkerk naar Amsterdam. Slechts de plaatsen die daaraan grensden kende men, alleen deze werden afgebeeld ten pleziere van vreemdelingen en reizende landgenoten. Deze hadden geen belangstelling voor gravures of litho's van buitens, die zij niet met eigen ogen aanschouwd hadden ¹⁾. Nu velen onzer lezers het Muiderslot (weer) met eigen ogen gezien hebben, hebben zij wellicht ook belangstelling voor het volgende, waarin enige raakpunten tussen Amsterdam en het slot te Muiden, buiten het verblijf van de Amsterdamse burgemeesterszoon Pieter Corneliszoon Hooft aldaar, worden aangestipt.

Het oudste vóór 975 vermelde toluhuis aan de monding van de Vecht zal van hout zijn geweest. Een stenen huis werd gebouwd door Floris V, graaf van Holland, zij het kleiner dan het huidige kasteel ²⁾. Het versterkte huis vormde één afsluiting, de drie overige wanden waren muren met open weergangen, zoals het nu aan de zuidwestelijke zijde nog is. Op dit stenen huis doelde Melis Stoke, toen hij in de Rijmkroniek schreef:

Si voeren te Muden metten grave
Ten huse, dat hi met siere have
Hadde ghecocht ende doen maken ³⁾.

Nadere bestudering ⁴⁾ moge dan geleerd hebben, dat van het Muider-

¹⁾ Dr. R. van Luttervelt, *De Buitenplaatsen aan de Vecht*, Lochem 1948, blz. 156.

²⁾ A. I. J. M. Schellart in *Het versterkte huis, kastelen in Nederland*, Amsterdam 1952, blz. 97.

³⁾ Uitgave Dr. W. G. Brill, Utrecht 1885, IV, 1521—1523.

⁴⁾ J. G. N. Renaud in *Algemeen Handelsblad* van 7 april 1954 en in *Bulletin Kon. Ned. Oudh. Bond*, 1954, aflevering 5; Prof. Dr. E. H. ter Kuile, *Kastelen en adellijke huizen*, Amsterdam, 1954, blz. 32; *Nederlandse Kastelen en Landhuizen*, Den Haag 1960, blz. 307—314.

slot lang niet alles uit de dertiende eeuw kan dagtekenen en dat belangrijke delen niet veel ouder kunnen zijn dan omstreeks 1400, toch is, naar een in maart 1954 door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek verrichte proefgraving aantoonde, de fundering nog geheel de oorspronkelijke uit de tijd van Floris V, met uitzondering van de noordoostelijke vleugel, waar zich onder andere de keuken, de bisschopskamer en de kapel bevinden⁵⁾. Dat de grote baksteen uit de dertiende eeuw, 29 à 33 cm lang, in het opgaande muurwerk nergens aanwezig is, maakt het verblijf van Floris V in de Floriskamer in de Wester- of Grote Toren toch wel tot niet meer dan een legende.

Het slot van Muiden is van zijn stichting af een grafelijk domein geweest. Na de dood van graaf Floris V werd het niet meer als erfelijk leen uitgegeven, maar zetel van grafelijke ambtenaren, die er als slotvoogd en kastelein het bewind voerden en als baljuw en drost recht spraken. In 1477 nam Amsterdam in overleg met de toenmalige beheerders het slot in bewaring ten behoeve van de landsvrouw Maria van Bourgondië, omdat de stad belang had bij het behoud van deze sterkte in geval van vijandelikheden van Gelderse zijde. Het blijkt niet hoe lang deze Amsterdamse bezetting van het slot heeft geduurd, maar zij zal wel van zeer tijdelijke aard zijn geweest. Op 6 maart 1510 werd een overeenkomst gesloten tussen de stad Amsterdam en Heyman Jacopsz., waarbij deze als baljuw van Gooiland beloofde het slot te Muiden te zullen bewaren met acht gezellen, waarvan er één door Amsterdam betaald zou worden⁶⁾. In het licht van deze feiten wordt de aanwezigheid van wapens uit de Amsterdamse wapenkamer op het muiderslot begrijpelijk. Toen in 1528 Utrecht onder het bestuur kwam van de Hollandse graaf Karel V, verviel de betekenis van de Vecht als grensrivier en van het Muiderslot als grensvesting.

Ten tijde van de Republiek werden de oude grafelijke domeingoederen vanwege de Staten van Holland geadministreerd. Bij de vestiging van de eenheidsstaat in 1798 zijn deze domeingoederen rijkseigendom geworden; zo dus ook het Muiderslot. Nadat in 1795 de laatste baljuw van Naarden en Gooiland tengevolge der omwenteling zijn betrekking verloren had, werd zijn leegstaande ambtswoning gebruikt

⁵⁾ In Ton Koot's boekje *Het Muiderslot*, Amsterdam 1954, is op blz. 13 gereproduceerd een uit het archief van de Rekenkamer van Holland in het Algemeen Rijksarchief afkomstige rekening uit 1386, betreffende de bouw van deze vleugel. Copie en transcriptie van deze rekening liggen ook in een der vitrines in de kapel van het Muiderslot met het afschrift van een stuk betreffende de vernieuwing van het kasteel in het midden van de 14de eeuw.

⁶⁾ Eerste Groot Memoriaal, folio 80, verso, en folio 259.

als gevangenis, kazerne en magazijn van oorlog. In 1813 ontruimd, werd het slot in het volgend jaar bij de belegering van de in Naarden achtergebleven Fransen opnieuw als troepenlogies en magazijn van oorlog gebezigd. Tot dit laatste doel diende het tot 1823, toen bleek, dat de gewelven door de zware belasting gebroken waren en er gevaar voor instorting bestond. Het slot werd geheel ontruimd en in 1824 onder Domeinen gebracht ⁷⁾). Met welke bedoeling zou spoedig blijken, want in de Amsterdamsche en Opregte Haarlemsche Couranten van 28 en 29 juni en van 4 en 11 juli 1825 kon men de volgende bekendmaking lezen:

„De ontvanger der Domeinen te Weesp zal, onder nadere hooge approbatie van Zijne Majesteit den Koning, op Zaterdag den 16en Juli 1825 des Voormiddags ten elf ure, op het Raadhuis der Stad Muiden, ten overstaan van den Heer Burgemeester, in het openbaar voor Afbraak verkoopen het slot van Muiden. De voorwaarden zullen, zoo ten kantore van voormelden ontvanger, als op de verdere plaatsen, in het Biljet ⁸⁾) uitgedrukt, voor een ieder ter lezing liggen.”

Deze bekendmaking leidde tot het indienen van een aantal verzoekschriften bij Koning Willem I, o.a. door de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden ⁹⁾), om de beoogde afbraak niet te doen doorgaan. Toen ook schreef Jacob van Lennep, — en welke heemschutter is niet, bij alle veranderingen die hij opmerkt in stads- en landschapsbeeld, geneigd het hem na te zeggen —:

Al weet de tijd den duur te korten
Van wat voor de eeuwen scheen gesticht,
Arduin en marmere neer te storten
Hoe vast en stevig opgericht,
Zijn onweerstaanbaar alvermogen
Werkt nog te traag in 's menschen oogen;
De winzucht snelt zijn vaart vooruit
En maakt, doldriftig aangetogen,

⁷⁾ K. Th. Engelbert van Bevervoorde, *Geschiedenis van het Slot te Muiden*, Amsterdam 1926.

⁸⁾ Een exemplaar van dit biljet hangt in de vroegere kapel op het Muiderslot en het is gereproduceerd in *Heemschut* door Dr. J. A. Bierens de Haan en A. A. Kok, deel 25 van de *Heemschut*-serie, Amsterdam 1944, op blz. 11 en op blz. 4 van *Monumentenwet* door Mr. R. Hotke, AO-reeks, nr. 884. Uit het hoofd „Amortisatiesyndicaat” blijkt ten verzoeken van wie de verkoop zou plaats hebben.

⁹⁾ Oppericht op 18 juli 1766 met het doel de Nederlandse leteren in de breedste zin te bevorderen en op 28 mei 1775 begiftigd met een octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland.

Wat groot en schoon is zich ten buit.
 Ontembre neiging tot vernielen
 Volgt lage gouddorst op de hielen:
 Niets, dat haar spoorloos hollen stuit.

Waarvan Van Lennep drie coupletten verder toevoegde:
 Houdt stand! nog eens, houdt stand, Wandaden!
 Staat af met uw verwaten rot!
 Het oud kasteel, dat gij ziet pralen,
 Is 't eerbiedwaardig Muiderslot!

Al deze pogingen tot redding hadden althans voorlopig succes, zoals blijkt uit de Amsterdamsche en Oprechte Haarlemsche Couranten van 12, 13 en 14 Juli 1825, die onderstaande mededeling bevatten:

„Op hoog bevel wordt aan de Gegadigden bekend gemaakt, dat de verkoop van het Slot te Muiden, aangekondigd tegen den 16en Juli 1825, bij provisie, geen voortgang zal hebben.”

De bij de regering ingediende rekestten tot behoud van het Muiderslot werden begin 1826 in handen gesteld van de stadsbesturen van Amsterdam, Muiden en Weesp ¹⁰⁾, om daarop te dienen van consideratie en advies na raadpleging van de aldaar bestaande wetenschappelijke genootschappen. Burgemeester en Wethouders van Amsterdam vroegen op 9 maart het advies ¹¹⁾ van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten ¹²⁾. Zij zonden dit advies van 30 maart, waarmede zij evenals de besturen van Weesp en Muiden instemden, aan de regering ¹³⁾. Het behelsde het voorstel om het Slot van Muiden te bestemmen tot een bewaarplaats van Nederlandse oudheden of tot een vergaderzaal voor de ridders van een der Nederlandse koninklijke ridderordes, of van beide ¹⁴⁾, om aldaar de vergaderingen van het kapittel der orde te houden. De

¹⁰⁾ Bij dispositie van de gouverneur van Noord-Holland van 28 februari.

¹¹⁾ Gemeente-Archief Amsterdam, secretariaafdeling Algemene Zaken nr. 969.

¹²⁾ Oppericht bij Koninklijk Besluit van 6 april 1816, waarbij de stichting van Lodewijk Napoleon van 4 mei 1808 werd hersteld en gereorganiseerd bij K.B. van 26 oktober 1851 werd het Instituut opgeheven en een Koninklijke Akademie van Wetenschappen opgericht, die bij K.B. van 23 februari 1855 de vorm kreeg, die zij sedertdien heeft behouden.

¹³⁾ Dit gaf nog tot enige moeilijkheden aanleiding, daar B. en W. eerst verzuimd hadden gezamenlijk met de besturen van Muiden en Weesp hun advies in te sturen. Gemeente-archief Amsterdam, secretariaafdeling Algemene Zaken, 1826, nrs. 1464, 1566 en 2136.

¹⁴⁾ De Militaire Willemsorde, opgericht bij de wet van 30 april 1815 en de Orde van de Nederlandse Leeuw, opgericht bij de wet van 29 september 1815.

kosten tot onderhoud van het gebouw zouden in het eerste geval gevonden worden uit een belasting op het overbrengen en uitgeven van vreemde werken uit enige hedendaagse taal in het Nederlands¹⁵⁾ en in het tweede geval uit een door de ridders der orde te betalen contributie. De regering kon zich met deze denkbeelden niet verenigen en won nader advies in¹⁶⁾ van de genoemde besturen en genootschappen over de vraag, of het Muiderslot niet zou kunnen worden onderhouden door bijdragen van particulieren of van een of ander letterkundig genootschap.

De Tweede Klasse¹⁷⁾ van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, op 13 september 1826 opnieuw door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam geraadpleegd¹⁸⁾, achtte op 6 oktober dit plan van de regering onuitvoerbaar en meende, dat er niets anders overbleef, dan dat het gouvernement zelf tot herstel en onderhoud van het slot besloot of dat dit het lot zou delen, hetwelk alreeds een menigte vaderlandse gedenkstukken ondervonden had¹⁹⁾. Burgemeester en Wethouders brachten dit advies dadelijk ter kennis van de regering bij brief aan de gouverneur van Noord-Holland van 6 oktober 1826. De besturen van Muiden en Weesp waren blijkens deze brief spoedshalve niet meer geraadpleegd, hoewel het na te noemen rapport van de Commissie van Financiën van 1 februari 1827 vermeldt, dat genoemde besturen zich ook met dit advies van het Instituut hadden geconfirmeerd. Op 23 september had de gouverneur op snelle afdoening van de zaak aangedrongen, waarop Burgemeester en Wethouders hem

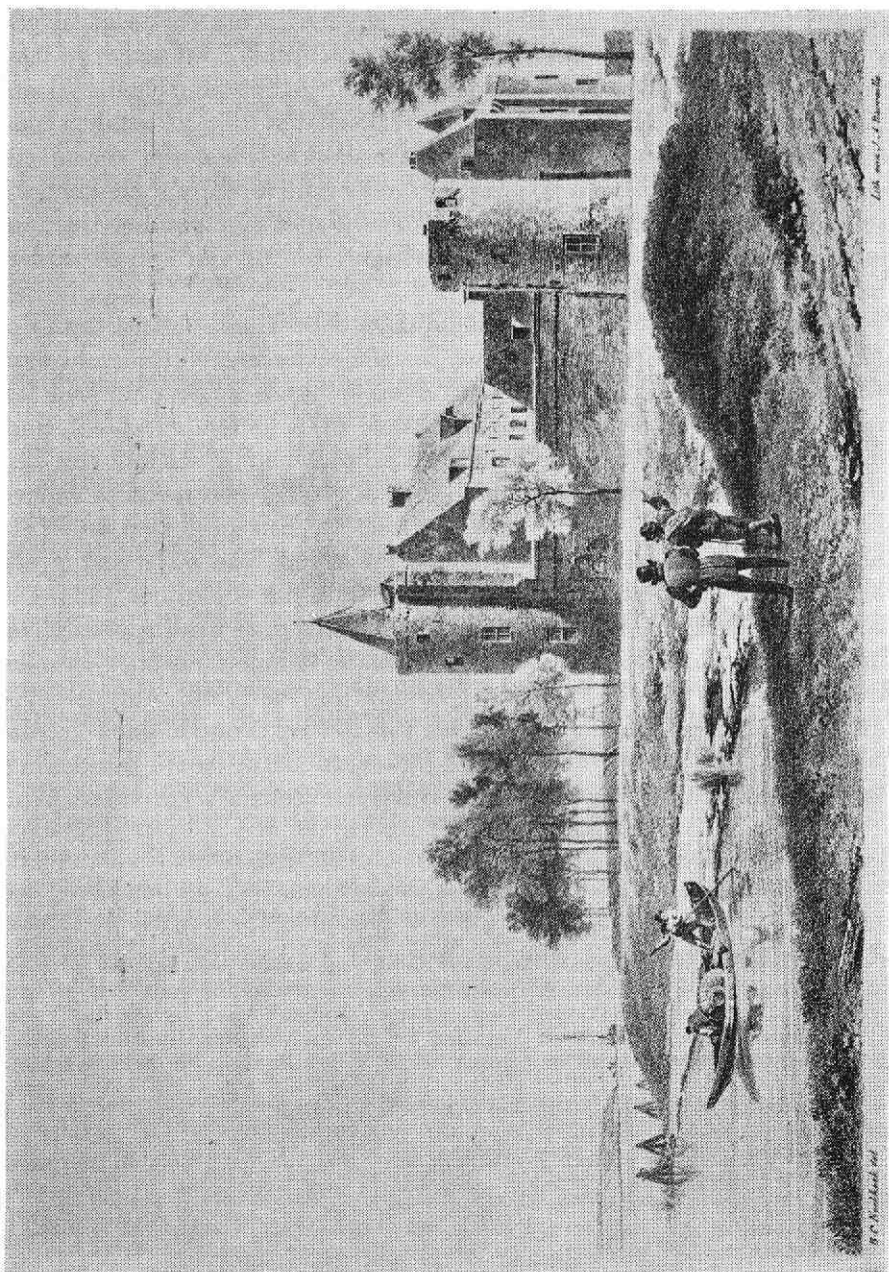
15) Dit denkbeeld was, evenals dat van de inrichting van het Muiderslot tot museum, afkomstig van de letterkundige Mr. Jacobus Scheltema. De Tweede Klasse achtte deze belasting ook aanprijzenswaardig „vermits het overvloedelijk gebleken is, en nog dagelijks blijkt, van welken schadelijken invloed zulk vertalen gemeenlijk is voor onze eigen Letterkunde, voor den goeden smaak, niet zelden ook voor Godsdienst en Zeden.” Voor zo veel het voorgenomen vertalen een werk betreffen mocht, dat vertaling alleszins waardig geacht kon worden, zou de koning echter vrijstelling van de belasting kunnen verlenen.

16) Bij dispositie van de gouverneur van Noord-Holland van 1 september.

17) Deze was gewijd aan de Nederlandse taal-, dichtkunde en geschiedenis en kennelijk bedoeld als een bescheiden navolging van de Académie française. Zie J. Huizinga in Vijf maal vijftwintig jaar wetenschap in Nederland, Amsterdam 1941, blz. 2. In het geheel waren er vier klassen, De eerste voor natuurwetenschappen, de derde voor oude en oosterse letterkunde, algemene geschiedenis en wijsbegeerte, de vierde voor schone kunsten.

18) Gemeente-archief Amsterdam, secretariaat afdeling Algemene Zaken, nr. 3369. Op 5 september had het college aan de gouverneur gevraagd geen andere instellingen of personen in deze zaak te moeten raadplegen. Zulks was door de gouverneur toegestaan bij brief van 9 september, zelfde archief nr. 3470.

19) Gemeente-archief Amsterdam, secretariaat afdeling Algemene Zaken nr. 3780.

Het Slot te Muiden in de eerste helft der 19e eeuw. (B. C. Koekkoek, del., Lith. van J. A. Daiwaille, naar het origineel in het Rijksprentenkabinet)

op 26 september te kennen gaven, dat dit niet alleen van hen afhing. Tevens stelden zij het Koninklijk Instituut van deze aanmaning in kennis. Secretaris mr. S. Izn. Wiselius wees er in zijn antwoord van 30 september op, dat de Tweede Klasse slechts om de veertien dagen vergaderde en de zaak, op 21 september ter tafel gebracht en gesteld in handen ener personele commissie, eerst op 5 oktober weer aan de orde kon komen²⁰⁾.

Het Rijk zou echter gaarne de eigendom van het Muiderslot aan anderen willen overdragen. Naar aanleiding van een door hem ontvangen missive van de administrateur voor het onderwijs, de kunsten en wetenschappen, richtte de staatsraad gouverneur van Noord-Holland²¹⁾, Van Tets van Goudriaan, zich op 15 november 1826 tot Burgemeester en Wethouders van Amsterdam met de vraag, of de stad Amsterdam ook genegen zou zijn, het slot van Muiden in eigendom over te nemen, onder de last van conservatie, in welk geval deswege aan de koning een voorstel zou kunnen worden gedaan²²⁾. Burgemeester en Wethouders stelden de missive van de gouverneur van Noord-Holland op 17 november in handen van de wethouder, gedelegeerd tot de zaken van stads financiën, mr. A. A. Reael, die op 22 november²³⁾ een rapport uitbracht. De wethouder wees er op, dat bekend was, dat het Slot te Muiden zich in een zeer ongunstige staat bevond en vele en aanzienlijke reparaties vereiste om, tot welk doel ook, te kunnen worden gebruikt. De eigendom zou dus altijd een lastpost voor de stad blijven, waartegen alleen het besef van het nut, dat de stad ervan zou hebben, of de waarde, die de stad aan het overoud gesticht toekende, zou kunnen opwegen. Een behoorlijke

²⁰⁾ Gemeente-archief Amsterdam, secretariaafdeling Algemene Zaken, nrs. 3470, 3631 en 3692. Samuel Iperuszoon Wiselius was op 24 februari 1795 door de provisionele representanten van het volk van Holland tot baljuw van Noorden en Gooiland benoemd, doch had dat ambt niet aanvaard. Zie daarover J. van Lennep en W. J. Hofdijk, *Merkwaardige Kasteelen in Nederland*, Tweede Serie, II, Amsterdam 1857, blz. 104—105 en 107, van welk werk ook verder nog enige malen gebruik werd gemaakt.

²¹⁾ Hoewel eerst bij de grondwetsherziening in 1840 het gewest Holland in tweeën werd gesplitst, waren er sinds 1815 afzonderlijke gouverneurs en colleges van Gedeputeerde Staten, voor Holland-noordelijk gedeelte en Holland-zuidelijke gedeelte, welke administratieve scheiding terugging op de onder Lodewijk Napoleon getrokken grens tussen de departementen Amsteland en Maasland.

²²⁾ Gemeente-archief Amsterdam, secretariaafdeling Financiën 1826 nr. 3007 en bijlagen bij de notulen van de gemeenteraad 1827, nr. 13, onder welk nummer ook de rapporten van wethouder en commissie zijn opgeborgen.

²³⁾ In het Deliberatieboek van de Raad wordt zowel op 1 als op 14 februari 1827 dit rapport ten onrechte gedateerd op 12 november 1826.

raming van kosten kon niet gemaakt worden, alvorens bekend was, tot welk doel het slot zou worden ingericht. Een museum van Nederlandse oudheden kon mogelijk zeer nuttig zijn en medewerken tot bloei der fraaie kunsten, maar het kwam wethouder Reael voor, „dat dit geheel allieen van stads belangens is die zich alleen tegenwoordig als eene Municipale gemeente moet aanzien, voor de belangen zijner Ingezetenen zorgende, maar dat alle uitgaven tot algemene verfraaying en tot bloei der fraaye kunsten, vooral wanneer zij niet speciaal tot deze stad behoren, landelijk behoren te zijn.” Overeenkomstig het voorstel van de wethouder werden de missive van de gouverneur en zijn rapport op 19 december 1826 ter fine van consideratie en advies gesteld in handen van de Commissie van Financiën uit de gemeenteraad. Deze gaf als haar mening te kennen, dat hoe grote prijs het bestuur van Amsterdam ook stellen mocht op het behoud van een zo belangrijk en vermaard gebouw als het Slot van Muiden, het niet mocht besluiten om dat slot over te nemen met last van conservatie. Hierdoor toch zou aan de stad een last worden opgelegd, die, daar het behoud van het slot als een monument van Nederlandse oudheid en strekkende tot bloei van de fraaie kunsten en letteren geen stedelijke aangelegenheid kon zijn, door het Rijk zou dienen gedragen te worden. Uit financieel oogpunt ware de vraag van de gouverneur dus ontkennend te beantwoorden, hoezeer Amsterdam ook belang stelde in het Muiderslot als monument van Nederlandse oudheid. Men kon de stadsfinanciën niet belasten met iets, dat strekte tot luister van de vaderlandse oudheden in het algemeen en derhalve door de regering zelve diende onderhouden te worden. Conform het rapport der Commissie van Financiën, dat op 1 februari voor de raadsleden ter visie werd gelegd, werd door de gemeenteraad besloten op 14 februari 1827. Burgemeester en Wethouders stelden de gouverneur in kennis van dit besluit bij hun schrijven van 22 februari 1827²⁴).

Op 11 februari 1828 zond de gouverneur van Noord-Holland aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam ter kennisneming een afschrift van het Koninklijk Besluit van 19 januari 1828²⁵), waarbij bepaald werd, dat het Slot te Muiden, als een vaderlands gedenkteken en waardig overblijfsel van oudere tijd in het belang der wetenschappen en der Nederlandse geschiedenis in stand zou worden gehouden

²⁴) Gemeente-archief Amsterdam, secretariaefdeling Financiën 1827, nrs. 484 en 502.

²⁵) Als boven 1828, nr. 499.

in zoverre de belangen van 's Rijks geldmiddelen zulks gedoogden. De last, gegeven aan de Permanente Commissie uit het Amortisatiesyndicaat om het slot voor afbraak te doen verkopen, werd derhalve ingetrokken en het slot overgedragen aan het Departement van Binnenlandsche Zaken. De minister werd gemachtigd het minst belangrijke gedeelte van het Muiderslot te doen slopen, om uit de opbrengst van de afbraak het te behouden gedeelte zodanig te doen herstellen, dat het als vaderlands gedenkteken voor de toekomst bewaard zou blijven. Het Departement van Oorlog zou gekend moeten worden in eventuele uit deze werken voortvloeiende veranderingen in de vesting Muiden.

De Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut bleef ijveren voor een waardige bestemming van het Muiderslot. Zij bleef een mogelijkheid zien de beide Nederlandse ridderordes daarbij te betrekken, maar wilde het slot ook doen dienen tot een verzamelplaats van merkwaardige gedenkstukken van vaderlandse roem, die men uit vroegere en latere tijden zou kunnen verwerven, of tot handhaving van die roem zou doen vervaardigen, waarbij zij dacht aan het oprichten van standbeelden voor Floris V en P. C. Hooft. Deze pogingen faalden vanwege het onvermogen van Muiden om zich kosten voor het slot te getroosten, terwijl ook de benarde landsfinanciën na 1830 de plannen tegenwerkten.

Het Muiderslot werd intussen door Waterstaat zo goed mogelijk in stand gehouden. Dat dit tenminste gebeurde, moet ons tot dankbaarheid stemmen in een tijd, dat voor monumenten van overheidszijde nog maar weinig werd gedaan. Er was het Koninklijk Besluit van 16 augustus 1824, S. 45, dat kerkelijke besturen beperkte in de vrijheid hun gebouwen te veranderen of kunstvoorwerpen of geschiedkundige gedenkstukken daaruit weg te nemen. In 1844 zegde de minister van Binnenlandse Zaken de gouverneurs der provincies aan, zoveel in hun macht lag op te treden als beschermers van monumenten. Op 19 mei 1849 verscheen een tweede ministeriële missive, waarin de gouverneurs der provincies werd opgedragen de gemeentebesturen te verzoeken zoveel mogelijk te waken voor de bewaring en instandhouding der aan hun zorg toevertrouwde gebouwen of gedenktekenen, die, hetzij uit een geschiedkundig, hetzij uit een kunstmatig oogpunt beschouwd, merkwaardig of belangrijk te achten waren. Was slooping onvermijdelijk, dan moesten gedaante, vorm en aanzien van het gebouw of gedenkstuk in een juiste en nauwkeurige tekening worden vastgelegd. Verbouwing van een merkwaardig gebouw moest aan bevoegde handen worden toevertrouwd en de ontwerpen aan bevoegde

kunstkenners of oudheidkundigen ter beoordeling worden gegeven²⁶). Het resultaat van deze missives was gering. De gemeentebesturen trokken zich van de verzoeken weinig of niets aan en een middel om hen te dwingen bestond niet²⁷).

Aan Jhr. mr. Victor de Stuers komt de eer toe aan de achterstand van Nederland ten opzichte van die landen, die toen reeds voorschriften tot bescherming der monumenten hadden uitgevaardigd en gelden beschikbaar stelden voor aankopen en restauraties, een einde te hebben gemaakt²⁸). Op 1 juli 1875 werd De Stuers hoofd der nieuwe zelfstandige afdeling Kunsten en Wetenschappen aan het Departement van Binnenlandse Zaken²⁹). In 1878 ging het Muiderslot van Waterstaat naar deze afdeling over. Van toen af aan werden jaarlijks de meest dringende herstellingen aan daken en muren verricht. De herdenking van het feit, dat het in 1881 driehonderd jaar geleden was, dat P. C. Hooft werd geboren, riep een commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot in het leven. Van 1895 tot 1909 werd onder leiding van J. H. W. Berden een grote restauratie uitgevoerd en met de herdenking in 1947 van Hoofts overlijden in 1647 werd ook de herinrichting van het slot, dat sedert de oprichting van dat Departement in 1918 onder Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ressorteert, met originele stukken ter hand genomen³⁰).

Mr. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

²⁶) Gemeente-archief Amsterdam, secretarieafdeling Algemene Zaken 1849, nr. 6781, bevat het Provinciaal blad van Noord-Holland van dat jaar no. 47, zijnde een circulaire van de gouverneur van 6 juli 1849 betreffende de bewaring van Gedenkstukken van Geschiedenis of Kunst. De titel gouverneur, in de Grondwet van 1848 vervangen door Commissaris des konings, bleef in gebruik tot de invoering van de Provinciale wet in juli 1850.

²⁷) Mr. J. W. Frederiks, Monumentenrecht, Leiden 1912.

²⁸) Dr. G. W. A. Panhuysen en Prof. W. van der Pluym in De Maasgouw, deel 64, 69e jaargang, aflevering 3—5, mei—oktober 1950 (Victor de Stuers-herdenking).

²⁹) Bij K.B. van 10 september 1874 was het beheer van de Rijksbedelaarsgestichten Ommerschans en Veenhuizen m.i.v. 1 januari 1875 van het Departement van Binnenlandse Zaken overgegaan naar dat van Justitie, zodat de gelden op de begroting voor Armwezen uitgetrokken vrijgekomen waren. Minister J. Heemskerk Azn. gebruikte ze nu voor deze nieuwe afdeling.

³⁰) Onder andere titel en in beknoptere vorm, verscheen deze bijdrage in het maandblad Amstelodamum van 1960, blz. 3—7.

INHOUD

1. Bestuur van het Genootschap	III
2. Ledenlijst	V
3. Jaarverslag	XI
4. Rekening van de penningmeester	XIV
5. Excursieverslag	XV
6. In memoriam Mgr. A. E. Rientjes	XXIV
7. In memoriam J. D. Bastert	XXVII
I. Iets over de geschiedenis van Nifterlake, door Dr. D. P. Blok	1
II. Het Muiderslot en Amsterdam, door Mr. J. H. van den Hoek Ostende	21
